

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелзэн

№ 145
(17474)

2007 чылдың
НОЯБРЬ 27,
вторник

Номерни парлалгаже
дужааны:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 17.00.
Садар өртэз 4 рубль.

Тыва Республиканың Улуг
Хуралының Хоойлужудулга
палатазының депутаттарының
КЫЙГЫРЫ

Тыва Республиканың хүндүлүг
чурттакчылары!

Эргим чаңгыс чер-чурттугла-
рывыс!

2007 чылдың декабрь 2-де Рос-
сия Федерациязының Федерал-
дыг Хуралының Күрүме Думазы-
ның депутаттарының соңгулда-
лары болуп эртер. Бисти анаа соң-
гулдалар манап турар эвес, ол
дээрге бистиң Төрзэн чуртувустун
келир үезин тодарадыр соңгул-
далар болур.

Сөөлгү чылдарда чурттуң эко-
номиказының дүрген өзүлдези,
социал адырда улуг өскерилгелер
көскү болу берген Россияның
удуртулгазының чурттуң эконо-
миктиг күчүзүн улгаттырар, чурт-
такчы чонунуң амыдыралының
деңгелин бедидер, төлептиг амы-
дыралын хандырар дээш чорудуп
турар ажил-чорудулгазының уг-
ланышкынын россияжилер, оон
иштинде Тываның чону деткип ту-
рар Ажыл-чорудулганың бо угла-
нышкыны популяризм эвес, ол
дээрге план езугаар турум бурун-
гаар хөгжүлдө-дир, ол биске даар-
тагы хүнге быйыг бүзүрелди, ки-
жилерини, оларның ажи-төлүмүн
келир үеде эки чурттаарының ма-
гадылалын берип турар. Чурттуң
хамаатыларының хөй нуруузу бо
көскү чаартылгалары Россия
Федерациязының Президентизи
В.В. Путинниң ады-биле сырый
холбаштырып турар.

Бөгүн нацияның баштыңы Вла-
димир Владимирович Путин «Чаң-
гыс демниг Россия» партиязынга
даянып алгаш, чурттуң бурунгаар
хөгжүлдезиниң алган угланышкы-
нын уламчылаар күжүн ханды-
рарым, стратегтиг хөгжүлдениң
тодаргай оруун биске саналдап
турар. Тываның чурттакчылары
соңгулдаларга боттарының идеп-
кейлиг бадылаашкыны-биле бо
угланышкынын уламчылаарының
эргежок чугулазын бадыткаар, кү-
рүнени камгалаар, келир үеде бү-
зүрелди биске эжкээр. Чүгле күрү-
не болгаш муниципалдыг эрге-
чагырга органның хамааты-
ларының мурунга алган нарын бол-
гаш харысалгалыг хүлээлгелер-
нин күүседиринден чурттуң бурун-
гаар хөгжүлдезиниң алган угла-
нышкынын уламчылаарының
күрүне политиказын хандыраары
улуу-биле хамааржыр.

Эргим чаңгыс чер-чурттугла-
рывыс! Декабрь 2-де болур соң-
гулдаларның бадылаашкынынга
келириниңиң, кижилерниң амыды-
ралының шынарын экижидер бис-
тиң ниити күзелювисти силерниң
бадыткаарыңарны кыйгырып тур
бис. Ат-сураглыг политиктериниң
Россияны чаартыр, бычыглаар,
ниитилелди сырый каттыштырар
талазы-биле боттуг планнарын
боттарывыстың бадылаашкыны-
лары-биле деткилинер!

**Улуг Хуралдың Хоойлужу-
дулга палатазының депутат-
тары: В.Оюн, В.Вальков,
З.Доржу, Р.Деге, В.Молин,
С.Сафрин, В.Кысырбай,
А.Тамба, Ш.Чооду, И.Самой-
ленко, Р.Хайманова, З.Дехтяр,
Ю.Кара-оол, Б.Шомбун,
Ю.Салчак, С.С-Б.Монгуш,
С.Холчукпаа, З.Ондар.**

Ужуражылга

КОЛ УГЛАНЫШКЫНЫН ДЕТКЭЭН

РФ-тиң Онза байдалдар саймы, Россияның Маадыры,
Бүгү-россияның «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг
партиязының удуртукчуларының бирээзи Сергей Шой-
гуның республиканың хөй-ниитизи-биле ужуражылгазы
В.Кок-оол аттыг хөгжүм-шин театрның ноябрь 23-те
болуп эркен. Тыва Республиканың Чазааның Даргазы
Шолбан Кара-оол, РФ-тиң Спорт талазы-биле аген-
тилелиниң удуртукчузу Вячеслав Фетисов, РФ-тиң Күрүме
Думазының депутатына кандидат Лариса Шойгу аңаа
киришкен.

Сергей Шойгу сөс алгаш, бө-
гүн эргим чаңгыс чер-чуртту-
ларым силерни араңарга турары,
силерниң мурунгаар чүве чугаа-
лаары, силерниң чугаанарны дың-
наары менээ улуг аас-кежик болуп
тур деп, чугаазының эгезинде
айыткан.

1999 чылда театрның бо за-
лынга ужуражылга эрттирип туру-
вуста, «Чаңгыс демниг Россия»
партиязы чаа-ла тургустунуп тур-
ду, оон бээр сөс чыл эрте берген.
Бо кыска үезин дургузунда партия
элзэн быжыккан, оон програм-
мазында айыткан сорулгалары
күүсеттинип турар Президент
Владимир Путин чурттуң социал-
экономиказын хөгжүдөр, чурт-
такчы чонунуң амыдыралының
шынарын экижидер дээш чорудуп
келген ажил-чорудулгазының
кол угланышкыны амыды-
ралда боттанып турар. Путинниң
планы дээрге, Президентиниң РФ-
тиң Федералдыг Хуралына сөс
Айыткалы-дыр Ында Россияны
бурунгаар хөгжүдериниң эң кол
сорулгалары айыттыңан, олар
хоойлулар-биле быйыглалтыңан,
ынчангаш улус ажил-агыяны
кыйы-даа адырында ол чедиш-
кинниг күүсеттинип турар. Прези-
дентиниң ажил-чорудулгазының
кол угланышкыны уламчылаары
болуп тура-
рындан сөөлгү чылдарда Россия-
ның социал экономиказын көскүзү-
биле хөгжээш, делегейиниң сай-
зыраңгай чурттарының одурунда
кирген. Амгы үеде Владимир Вла-
димировичиниң ажил-чорудулга-
зының кол угланышкыны моон
соңгаар чедишкенин уламчылаар,
Россияны делегейниң
эң сайзыраңгай чуртту кылдыр

хөгжүдөр сорулга салдыңганын
Сергей Күжүгетович чугаазыңга
демдеглээн.

Тыва Республика — Россияның
чардынмас кезин, оон чараш бой-
дус чурумалдыг, байлактыг,
ажыл-ишчи, талантылыг, хүндүлээ-
чел чонунг булуңунуң бирээзи
болуп турар. «Тываның кайгам-
чыктыг чараш бойдус чурумалын
сөс-биле сөглөп четпес, телеви-
дениге долу көргүзүп шыдавас,
ону кижии караа-биле көрүп
тургаш, магадаар, бүзүрээр» деп,
Сергей Шойгу Тываны мактаан.
Сөөлгү үеде Тываның чараш бой-
дузун, байлаан сонуурган турар-
ларының саны Россияда, деле-
гейде көвүдээзинге ол доктааган.
Президент В.Путин Тывага келгеш,
оон кайы-даа черге дөмөйлөшпөс
чараш бойдузун, чонунуң онзагай
уран чүүлүн магадаанын Сергей
Шойгу чугаазыңга демдеглээн.
Тываның социал экономиказында
чаартылгалар, чурттакчы чонунуң
амыдыралында экижилгелер бар
болуп турар. «Чаңгыс демниг Рос-
сия» партиязының деткимчези-
биле Кызыл хоорайның оруктары
тударыңга акша-тегерикти берген,
ам чурттаар оран-сава тударыңга
эвээш эвес хөреңгини бээрин
дыңнаткан Оон аңгыда чооккуйи-
үш чыл дургузунда эвээш эвес
инвестиция акшазы республикага
келир, ол Тываның экономиказын,
социал адырын хөгжүдеринге,
чурттакчы чонунуң амыдырал-
чуртталгазын экижидеринге улуг
салдарны чедирерин айыткан.
«Тывага төрүттүнген, өскөн,
өөрөнгөн, күш-ажылчы намда-
рымны эгелзэн болганымда, төр-
рэн черимге өрелиг мен, өрөмнү
эгидер хүлээлгелиг мен» деп,

Сергей Күжүгетович чугаалааш,
республиканы хөгжүдеринге бол-
дунар-ла дузаны чедирерин хөй
чонунуң мурунга аазаан.

Ужуражылганың дыка хөй
киржикчилери сөс алгаш, төрүт-
түнген черинге доктаамал дузаны
чедирип турары дээш Сергей Кү-
жүгетовиче өөрүп четтиргени-
ниң чылыг сөстерин чугаалааш,
Президент Владимир Путинниң,
«Чаңгыс демниг Россия» поли-
тиктиг партияның ажил-чорудул-
газының кол угланышкынын
декабрь 2-де болур соңгул-
даларда бүрүнү-биле деткирин
хүлээңгеш, хөй санныг айтыр-
ларны салган Кызыл хоорайда
ышкаш спорт комплекзин ко-
жуунарга тудуп болур бе? Моон
соңгаар «Пор-Бажы» телеви-
линин салым-чолу кандыг болу-
рул? Демир-орук тудуңга ажил-
даар тускай эртемниг кадрларны
кым белеткээрлик, дузалаары?
Тывага демир-орукту тударга
республиканың чараш бойду-
зунга улуг каража-когарал че-
дире бербес ирги бе, орта силерниң
хамаарылганар кандыгыл? Пре-
зидент Владимир Путин Тывага
келгеш, кайы хире дыштанганыл,
тыва национал шай, хан болгаш
өске-даа чем аймаан амзап, чип,
ижип көргөн ирги бе? Оон өске-
даа республиканың ажил-ишинге,
амыдыралыңга хамаарышкан
айтырыңлар салдыңган.

«Пор-Бажы» телевиделиниң
ажылы келир чылын уламчылаар,
кол-ла сорулга — 1200 чыл му-
рунда турган шивээзиниң овуру-
хевири ол хевээр тургузары
болур. Бо бурунгу архитектура
тураскаалын чүгле эртемденнер
сонуурган турар эвес, хөй санныг
туристер кээп көрүксеп турар.
Кажан Тывага чеде бээрге та-
арымчалыг болурул, Кызылдан
шивээге чедир аттыг маршрут
бар бе суг деп айтырып турары
харызыңга сайт чугаалаан
«Путин бойдуска ынак бөдүүн
кижилер-биле бир дөмөй дыш-
танган, тыва национал чөмөрнү
шуптузун амзаан, чиген» деп, ол

харылаан. Демир-орукту тудар-
да болгаш туткан соонда респу-
бликаның бойдузун камгалаарыңа
онза кичээңгей салдыңарың сайт
харызыңга тайылбырлаан. Чам-
дык кижилер хуузуңда азыра-
дыкчы хөөнү илередип, респу-
блика бодунуң күжү-биле кылып,
шитпирлеп ап шыдаар айты-
рыңларга хамаарышкан делег-
лерни федералдыг сайттан кыл-
ганы элзэн таарымча чок болган.
Ону дыңнап ора, Шолбан Кара-
оол республикада оларны күүсе-
дип шыдаар эрге-чагырга орган-
нары бар, делеглерни ынаар
кирерин сүмөлзэн.

РФ-тиң Спорт талазы-биле
агентилелиниң удуртукчузу Вячес-
лав Фетисов ужуражылгага чүве
чугаалааш, республикага спортту
хөгжүдериниң айтырыңларынга
доктааган. Чыылганарны ам бо-
лур соңгулдаларга идепкейлиг
киржириң күзээш.

Ужуражылга доозулган соонда
журналистер Тываның аалчыла-
рындан элзэн каш айтырыңларны
салган. Күрдүманың депутатына
кандидат Лариса Шойгудан Ты-
ваның соңгукчуларының соңгулда
бүдүүзүнде сагыш-сеткили кандыг
болуп турарын айтырган «Дыка
хөй черлерге соңгукчулар-биле
ужуражылгаларны эрттирдим.
Президент В.Путинниң, «Чаңгыс
демниг Россия» политиктиг пар-
тияның Россияны хөгжүдөр, чон-
нуң амыдыралын экижидер дээш
чорудуп турар ажил-чорудул-
газының кол угланышкынының
кыйы-даа кожуунуң соңгук-
чулары бүрүнү-биле деткип турар.
Бо кончуг чугула ажилды моон
соңгаар уламчылаар, респу-
бликаны хөгжүдөр херектерни
күүседиринге идепкейлиг киржи
күзелин илередип турарлар» деп,
харыны Лариса Күжүгетована
берген Тываның аалчылары өске-
даа айтырыңларга харыларны
берген.

Таан-оол ХЕРТЕК.

*Василий Балчый-оолдун
тырттырган чуруктары.*

«Өөредилге» национал төлевилел

КӨДЭЭ ШКОЛАДА ТУРУМ АЖЫЛ

Школа директору Аяна Иргит ажил үезинде.

Аржаан ортумак школазының кол өөредилге корпусу сумунуң ийи каът улуг бажыңнарының бирээзи болгаш, ырактан-на көскү. Эки дигиривис үеде өөреникчилерниң саны хөй турган школада бо хүннерде нинтизибиле 173 өөреникчи бар.

Сургуулдарның көдээ школаларда эвээжеп турары, хомуданчыг чүве, кайда-даа неперенгей байдал апарган Ынчалза-даа бо школаның башкылары, а оларның саны 30 кижик алып турар, уругларга быжыг билигин бээр дээш дөмейле кызып ажилдап турар. Директор Аяна Каң-ооловна Иргитке удурткан башкылар коллективни чога-

дыкчы езу-биле ажилдаарыңа чуртта, оон иштинде республикада боттандырып турар «Өөредилге» национал төлевилел улуг рольду ойнал турар дизе, хөөрем эвес.

— Национал төлевилелдин шугуму-биле боттары-выс чаа өөредилге программаларын ажыглап турар бис. Оларны республи-

лика чергелиг конкурстарга кириштирип турдуvus. Чогаадыкчы бо конкурстарга улуг тинделгелер коллективте амдызында чок-даа болза, идегеливис дөмейле ышкынмайн турар бис. Коллектив улам күженишкениң ажилдаарыңа белем – деп, директор А.К. Иргит менээ чугаалады.

Бо школада башкыларның даа, өөреникчилерниң даа чогаадыкчы ажилдарын деткип турар. Чижээ, ортумак болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери төрээни чериниң төөгүзүбиле ханы ажилдап турар. Шынап-ла, Би-Хем кожунунун Аржаан девис-

Хоочун башкы Лидия Михайловна Монгуш Зава класска кичээли эрттирип тур.

гия айтырыглары сомуурга-дып турар. Бо угланышкыннарда уругларның солум шинчилел ажилдары бар, олар кожуун болгаш республика чергелиг эртем-практиктиг конференцияларга бедик үнөлелди апарганнар. Чижээ, школа директору боду этнография талазы-биле хөй ажилдап турар.

Школавыста өөредилге кабинеттери деритинген, компьютер класы бар Ында информатика кичээлдерин эртип турар. Яамының тургусканы график езугаар бистини школань Интернет четкизинге кошкан. Уруглар аңаа сомуургалды-биле кичээлдеп, хөйну билип ап турар – деп, школа директору чугаалады.

Школа кышка эки бөлөткенген. Улут-даа, эге-даа школаның класстары чырык, чылыг Уругларга буфет, столовая ажилдап турар. Байдал таарымчалыг турда, башкыларның ажилдаарыңа, өөреникчилерниң билиг чедип алырыңа безин эптиг.

Юрий КӨК-ООЛ.
Авторнуң тырттырган чуруктары.

Компьютерге ажилдаарга эптиг дээрзин башкы Людмила Владимировна Байкара санап турар.

кээри азы Өөк ыйгылаажы төөгүлүг черлер-биле элбек. Аңаа чижек кылдыр делегейде билдингир апарган «Аржаан-1» болгаш «Аржаан-2» базырыктарны азы оон-даа тодаргайлаарга, тыва «Хааннар шынаазы» киирерге-ле, четкир. Уругларны ол ышкаш төрээни суурунун тургустунганы, аңаа турган сыын ажил-агыйлыг «Өөк» совхозтун хөгжүлдези болгаш буураашкыны, оон үндезин чо-нунун алык төөгүзү, эколо-

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Улуг-Хем кожунунда Арыскан суурнуң ортумак нинти өөредилге школазының башкыларын шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырыңа ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты тыва дыл болгаш литература башкызы Ольга Сыгыр-ооловна Дөңгүр-оолга тыпсыр.

Өзүп олурар салгалды өөредиринге болгаш кижизидеринге чедишкени дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле ортумак нинти өөредилге школазының директору Чечеймаа Минчир-ооловна Кыргысты; математика башкызы Рита Кызыл-ооловна Семдини шаңнаар.

Кызыл хоорай
2007 чылдың ноябрь 12 №208

«Тыва Республиканың Улустуң чогаалчызы» хүндүлүг атты А.А. Даржайга тыпсырының дугайында

Тыва литератураны хөгжүдеринге шылгараңгай салышкыны болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың Улустуң чогаалчызы» хүндүлүг атты шүлүкчү, прозаик болгаш Тыва Республиканың Чогаалчылар эвилелиниң кижигүнү Александр Александрович Даржайга тыпсыр.

Кызыл хоорай
2007 чылдың ноябрь 12 № 209

«Сүбедей» Бүгү-талалыг спорткомплексин тудар талазы-биле бедик мергежили болгаш үре-түңгелдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медалы-биле

Москва хоорайның «Бамстройпутье» ажык акционерлиг нинтилелдин директору Анвар Ахмедалиевич Ризаевти шаңнаар.

«Сүбедей» Бүгү-талалыг спорткомплексин тудар талазы-биле бедик мергежили болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Тыва Республиканың «Тывасанвент» кызыгаарлаан харысалгалыг нинтилелиниң 5-ки чергениң слесарь-сантехниги Сергей Бортукович Сырбыкайга тыпсыр.

«Сүбедей» Бүгү-талалыг спорткомплексин тудар талазы-биле бүдүрүлгеге бедик чедишкени болгаш ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле

Тыва Республиканың «Промжилстрой» кызыгаарлаан харысалгалыг нинтилелдин техник-электриги Дмитрий Васильевич Алексини;

Абакаан хоорайның бүдүрүлге-сайгарылга фирмазы «Алгоритм» кызыгаарлаан харысалгалыг нинтилелдин бедикке мергежээ элтекчизи Олег Викторович Салтымаковту;

Москва хоорайның «Стройремонттехнологиялар» хаагы акционер нинтилелдин участок начальниги Виктор Иванович Сидоренкону шаңнаар.

Кызыл хоорай
2007 чылдың ноябрь 12 №210

Би-Хем кожунунун социал-экономиктиг хөгжүлдезинге салышкыны болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Ордени-биле

Тыва Республиканың Би-Хем кожунунун күш-ажылдың хоочуну болгаш хөй-нинтилелдин ажилдакчызы Михаил Каң-оолович Данчайны шаңнаар.

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медалы-биле

Тыва Республиканың Би-Хем кожунунун Сесерлиг сумунунун арат-тараачын ажил-агыйының баштычы Демир-оол Салчакович Дотпааны шаңнаар.

Чурттакчы чоңунуң кадынын камгалаар керекче өчү-

хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Тыва Республиканың Би-Хемниң төп кожунун эмнелгези муниципалдыг кадык камгалал албан чериниң эмнээр кезээниң талазы-биле кол эчизиниң оралакчызы Зинаида Николаевна Доропинага тыпсыр.

Көдээ ажил-агый адырыңа ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

«Тыва Республиканың көдээ ажил-агыйның алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Тыва Республиканың Би-Хем кожунунун «Нива» көдээ ажил-агыйның бүдүрүлгө кооперативиниң кол экономизи Валентина Васильевна Евсеевага тыпсыр.

Күш-ажылчы чедишкени болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле

Федералдыг күрүнениң каттышкан орук ажыг лалының №364 бүдүрүлгезиниң автомобиль оруктар ажыг лалының талазы-биле директорунун оралакчызы Александр Григорьевич Сергеевти;

Тыва Республиканың Би-Хем кожунунун күртехайгааралының начальниги Александр Сергеевич Симашовту;

Тыва Республиканың Би-Хем кожунунун автомобиль-транспорт бүдүрүлгези «Туранское» ажык акционерлиг нинтилелдин директору Татьяна Ивановна Сузоро-слованы;

Тыва Республиканың Би-Хем кожунунун чагыргазының херек эмгелекчизи Галина Петровна Филимонованы шаңнаар.

Кызыл хоорай
2007 чылдың ноябрь 12 №211

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ЛДПР

- СДЕЛАЕТ
ВСЕ
БЫСТРЕЕ И
ЛУЧШЕ!

**ГОСТЮХИН АНДРЕЙ
ВИКТОРОВИЧ**

*Политиктиг эртемнерниң
кандидады, ТР-ниң Чазааның
Даргазының Канцеляриязының
контроль-аналитика
эргелелиниң начальниги*

1968 чылдың апрель 13-те Чита хоорайга шериг өг-бүлеге төрүттүнген.

1985 чылда школа дооскан соонда Иркутскиниң дээди шериг ужал чүүлүнүн инженер «Ужал чүүл херекселдерни» факультетинче өөренип киргеш, 1990 чылда инженер-электрик» деп мергежилди болгаш лейтенант шериг эргени чедип алган.

1990-1994 чылдарда Алтай крайының Рубцовск хоорайга Шеригагар күштериниң бичин ужал чүүл специалистерин белеткээр Төпке башкылап, шериг хүлээлгезин эрттирген.

1994 чылда Читаның күрүнениң башкы университетиниң юриктиг факультетинче өөренип киргеш, 1996 чылда дооскан.

1994 чылдан эгелээш шериг албанын шериг прокуратуразының органнарынга эрттирген.

1994-1995 чылдарда Забайкалье кызыгаар округунуң шериг прокуратуразының истекчизи (Чита хоорай).

1995-1997 чылдарда - Забайкалье кызыгаар округунуң Кяхта кызыгаар отрядының «Кяхта» деп прокурор-истелге учагунуң улуг истекчизи.

1997 чылдан эгелээш - РФ-тиң Федералдыг Айыыл чок чорук албанының Забайкалье Девискээр кызыгаар эргелелиниң Курлавырында болгаш эргезинде турар.

2002 чылдан эгелеп Россияның күрүне гуманитарлыг университетиниң болгаш Хакасияның күрүне университетиниң Кызылда салбырының юриктиг эртемнер талазы-биле улуг башкызы бооп турар.

Андрей Викторович Гостюхин - РЛДП-ден силерниң чаңгыс аай кандидидадынар.

Россияның Либерал-демократтыг партиясы

№ 7

МЕГЕЛЕВЕС БОЛГАШ КОРТПАС

РЛДП - хосталганың, демократияның, социал шынныг чоруктуң, эрге-хоойлужу болгаш төрөөн чуртунга бердинген партия. Партия тургустунгандан бээр 20 чыл болган. Бис - россияжи чаа төөгүнүн, 74 чыл болган коммунистерниң диктатуразы болгаш тоталитаризминин соонда 1989 чылда политиктиг девискээрге көстүп келген баштайгы партия бис.

РЛДП - амгы эрге-чагыргага конструктивтиг оппозиция тургуспушаан, күрүнени ам база катап буза-чаза шаварынче кыйгырбайн турар кара чаңгыс партия. Бистин демиселивис хоойлуга чагырткан. Бис социал силгишкниер күзевес бис - биске күштүг күрүне херек.

РЛДП-ниң саны 150 муң кижиле, 85 регионалдыг, 1650 район салбырлары ажылдап турар. Чурттуң политиктиг тургузуунда РЛДП шыырак дээр РФ КП болгаш «Чаңгыс демниг Россия» партиялары-биле деңге бирги одуругларда.

20 чыл дургузунда РЛДП эвээш эвес ажылдарны кылган:

1. РЛДП орус чоңу камгаларының дугайында бир дугаар чугаалал эгелээш. Арктаннары ынт

чок болган.

2. РЛДП халас өөредилге ам-даа бар болурунга ужур-дузалыг хоойлуларны хүлээп алырынга улуг үлүүн кириген. 1994 чылда РЛДП улуг класстарга телеирлиг өөренириниң дугайында хоойлу хүлээп алыр оралдажышкынарны доза турган. Ам шупту улуг класс өөреникчилери халас өөренишаан хевээр.

3. РЛДП губернаторларны томуйлаарының дугайында бир дугаарында чугааны эгелээш.

4. РЛДП бир дугаарында соңгулда хоойлужудулгазын үеге дүүштүр партия даңзылары-биле эрттирери саналдаан болгаш чедип алган. Ийи-чаңгыс депутаттар эвес, а партиялар чуртта эки, бак дээш харылазын.

5. РЛДП хөй чылдарның дургузунда үндүрүглерни эвээжедири дээш туржуп келген. Көскү чижек: НДС-ти эвээжеткен, чаңгыс аай 13 хуу үндүрүгүн кириген.

6. РЛДП федералдыг «Чурттаар чер» деп программаны ажылдап кылырын саналдаан турган. Ынчан миллион-миллион кижилер бажыңың апаар турган.

7. РЛДП Россияның хамааты-

ларының социал сонуургалдары дээш туржуп турар. Бистин хоойлужудулгага эгелээшкниеривис «Кадык камгалалы» национал төлевилелче кирген. Бис шуут халас эмчи дуза чедирилгези дээш, меге эм-таңга удур туржуп турар бис.

8. РЛДП аш-чем, ылаңгыя багай шырарлыг аш-чемни өртөөн өстүрүп алгаш, садып турарларга кончук шыңгы кеземче онаарын негеп турган.

Амгы үеде бис башкарыкчы «Чаңгыс демниг Россия» партиязынга конструктивтиг оппозицияда бис.

Күрүне Думазынга РЛДП-ниң фракциязы чүс-чүс хоойлуларны, айтышкынарны сүмележишкени кириген. Күрдумада хоойлужудулга ажылының 40 хире хуузун ооң шупту депутаттарының 10 хуузундан безин эвээжин тургузуп турар фракция чорудуп турар. Бистин саналдаанывис хоойлуларывыстың хөй кезин хүлээттинмээш, чүге дизе РЛДП Думада хөй кезин тургуспайн турар.

Бистин чуртувустуң келир үези эки. Бистин курлавырларывис эгээртинмес, ынчалза-даа күрүнеде эң ядаргай кижилерниң чуртталгазын херек кырында экижидер, четпестеривисти дүрген узуткаары-биле политиктиг күш, патриотчу мөөң күш чедишпес.

КИЖИЛЕРГЕ ЧЕРНИ БЭЭР!

РЛДП Россия хамаатыларынга черни халаска бээр дээш туржуп келген. Бисти ол талазы-биле судтар-биле коргудуп шыдавас. Чуртта хос, куруг черлер эмежок, оларны ээлери ам-даа чок. 1917 чылда большевиктер болгаш эсерлер «Черни - тараачынарга» деп лозунг-биле миллион-миллион кижилерни боттарының талалакчылары кылып алган. Ынчалза-даа черни кым-даа албаан. Совет үеде сад участкары кылдыр 6 соток черни безин кончук тура чок берип турган. Ам дээрге Совет Россия эвес-тир, совет чурум чок-даа болза черге база-ла хамаарылга өскерилбээш, кижилерге черни бербейн турар. Бир эвес черни бериптер болзувусса, шупту чидиг айтырыглар шиттирлеттине бээр: аныктарны, демографияны, ажил черлеринин, чурттаар черни, оруктарны. Хамаатылар ону шиттирлептер - чүгле черни бериптиңер. Банкыларны быжыглааш 20 чыл иштинде миллион рубльден финн бажыңчыгаштар тудуп алырынга кижиле бүрүзүңге чээлиге бериптиңер. Ол миллион рубльди өг-бүлө бүрүзү эгидип берип шыдаар, чылда 50 муң, а айда 4 муңнап тургаш эгидери болдуна бээр. Бо талазы-биле

«Чок, чүнү-даа бербес бис!» деп турар депутаттарның туружу кончук багай: 90 чыл иштинде ындыг туруштуг!

Чер айтыры шиттирлеттинмээш шаанда аш-чем, кадык камгалалы, кездээ ажил-агый талазы-биле айтырыгларны шиттирлеп шыдавас бис.

ЧҮГЕ АМГЫ САЛГАЛ ӨЛҮП ХОРААР УЖУРЛУГУЛ?

Бис даштыкыже акша-хөрөңгини үндүрүп, Стабилизация фондузу тургузуп алган бис. Ам оон чамдык дүжүметтер коргуп эгелээш, ону «курлавыр фондузу» деп адап алган. Ындыг фонд дайын үезинде тургустунар, а тайбың үеде ооң херээ чүл? Курлавырның херээ чүл? Ам ийиги - Келир үениң салгалдарының фондузун кылып бис деп чугаа үнүп келген. А амгы салгал өлүр ужурлугу бе? Келир үениң фондулары тодуг-догаа чурттарга тургустунар. Норвегия - шупту ажылдап турар, шупту тодуг, кадык, эртем-билигиг болганда, келир үе дугайында айтырыг тургустунары чөп: 30-40 чыл болгаш анык норвегтер ол акшаларны ажыглазынар. А бисте алдын-валюталыг курлавыр кымга херек? Ону кижилер эки чурттазын дээш ажыглаар ужурлугу. Каш

санныг дүжүметтер ооң кырында олуруп алган, биске ону ажыглаарын чөпшээрвейн турар.

РЛДП КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУННАРЫН ДЕТКИП ТУРАР

РФ-тиң элээн каш субъектилери «Хоочуннар дугайында» хоойлужуе «Күш-ажылдың хоочуну» ат тыпсырда өскерилгелер кириери саналдаан. Комитет ону хүлээвээш, а тус черлерде хоочун ат алыры берге хевээр. Бис ол айтырыгы тус черлерге бериптеривиске акша-хөрөңги чок болганындан «Күш-ажылдың хоочуну» ат алыры бергедээш. Ынчангаш чурттуң хоочуннарынга хомудан чыг болбайн - чаңгыс черге ажылдап чораан, а эки хоочун атты, а бир кижиле ындыг ат албаан. Бо айтырыг талазы-биле саналдар «Чаңгыс демниг Россияны» туржунуң хайы-биле хүлээттинмээш.

АКШАНЫ РОССИЯ ХАМААТЫЛАРЫНГА БЭЭР

Бир эвес национал төлевилелдерге үндүрүп турар акшаларны беримчезинге чигзиниң бар болза, дүжүметтер ол хөрөңгини үлээр чорукту арта базар ужур чедип

келген-дир. Бо дөрт нацтөлөвилелдерге үндүрген акшаларны хамаатылар боттары ажыглаар кылдыр угландырма чогуур. Кижиле бүрүзү ону алгаш боду шиттирледин: боду бодунуң кады, өөредилгези дээш, бажың тудуп азы кездээ ажил-агыйны сайзыратсын. Ынчан кижиле боду бодундан акша оорлавас болгай. Мындыг бөдүүн шиттирени амга дээр чоп хүлээвейн турарыл! Мындыг хемчег-биле гайдаржи реформалар үезинде хамаатыларны ажаалга кассаларынга чидирген акшаларны база эгидип болур.

ИНВАЛИДТЕР КАНЧАП ЧУРТТААРЫЛ?

Бөгүн бюджетти кончук топтуг-томаанның, удур сөс чок хүлээп ап турарывисче кичээнгени угландырыксадым, чүге дизе ында инвалидтерге дузаламчы акша өстүрениниң дугайында чүнү-даа чугаалавайн турар азы депутаттар шупту инвалидтер кырлып калган деп бодап турар бе? Бистин чуртта инвалидтер айда 1200 рубль дузаламчы ап турар. Бо каш акшага канчап амдыраарыл? Кым дээш бюджет тургустунуп турарыл? Саң-хөө ямызынга эвес, а кижилерге дээш болгай.

ЧУРТТА БОЛГАН «КРИМИНАЛДЫГ РЕВОЛЮЦИЯГА» УДУР КИЖИЛЕРНИ КЫЙГЫРДЫВЫС! САЙЗЫРАҢГАЙ, КУЛЬТУРЛУГ, СОЦИАЛ ЧӨПТҮГ ЧОРУКТУГ, ЭРГЕ-ХООЙЛУЛУГ, НИИТИЛЕЛГЕ ЧУРТТААР КҮЗЕЛДИГ КИЖИЛЕРНИ 2007 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 2-ДЕ СОҢГУЛДА УЧАСТОКАРЫНГА КЭЭП, СОҢГУЛДА БЮЛЛЕТЕНИНДЕ №7 РЛДП ПАРТИАЗЫ ДЭЭШ ҮНҮЦЕРНИ БЭЭРИН КЫЙГЫРДЫВЫС!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарының Даңзызының дугайында

2004 чылдың июль 27-де «Россия Федерациязының күрүнениң хамааты албанының дугайында» №79-ФХ Федералдыг хоойлу болгаш Россия Федерациязының Президентизинин 2005 чылдың декабрь 31-де «Федералдыг күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарының даңзызының дугайында» №1574 Чарлыы езугаар доктаадырым болза:

1 Мында капсырган Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарының даңзызын (моон ыңай - Даңзы дээди) доктаадыр

2 Тыва Республиканың хоойлулары-биле болгаш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чарлыктары-биле тургустунган Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарының даңзыже кирир укурлуг.

3 Тыва Республиканың күрүне органдарында (моон ыңай - күрүне органы дээди) күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарының аттары Даңзыже кирирген албан-дужаалдарының аттарына дүжүр турар болур укурлуг.

4 Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалының адын ийи ады адаары, бир зөөс:

а) күрүне органының удуртукчузунун оралакчызы ол органын тургузук кезээнин удуртукчузу болган таварылгада;

б) күрүне органының удуртукчузунун оралакчызы, күрүне органын тургузук кезээнин удуртукчузу азы оон оралакчызы албан-дужаалды ээлеп турар кижик, чок болза Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының өске-даа албан-дужаалын ээлеп турар кижик кол бугалтер азы оон оралакчызы болуп турар таварылгада;

в) Тыва Республиканың күссекчи эрге-чагырга органының удуртукчузуга (удуртукчунун оралакчызынга) албан-дужаалының адынга ажыл-чорудулгазының адырын айтыпшышаан контролдер болгаш хайгаараар хүлээлгелерни дагзаан таварылгада, албан-дужаалды адын ийи ады адаарын чепшээрер болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2007 чылдың ноябрь 12-де № 204 Чарлыы-биле бадылаан

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарының даңзызы

Table with 2 columns: Албан-дужаалдың ады, Бүрүткэн дугаары (коду)

Main table listing job titles and codes under various departments like 1-й бөлүк, 2-й бөлүк, etc.

3-кү бөлүк Тыва Республиканың Чазаның Аппаратында албан-дужаалдар даңзызы

Table listing job titles and codes for the 3rd department.

4-кү бөлүк Тыва Республиканың ямыларында албан-дужаалдарының даңзызы

Table listing job titles and codes for the 4th department.

5-ки бөлүк Тыва Республиканың албанарында болгаш агентилелдеринде албан-дужаалдарының даңзызы

Table listing job titles and codes for the 5th department.

6-ки бөлүк Тыва Республиканың Конституция судунун Секретариатының албан-дужаалдарының даңзызы

Table listing job titles and codes for the 6th department.

7-ки бөлүк Тыва Республиканың Самалга палатазының аппаратында албан-дужаалдарының даңзызы

Table listing job titles and codes for the 7th department.

8-ки бөлүк Тыва Республиканың Соңулда комиссиязының аппаратында албан-дужаалдарының даңзызы

Table listing job titles and codes for the 8th department.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының ийги чыыжының депутаты Р.Д.Доржуның бүрүн эргелерин хуусаадан эрте соксадырының дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/92-5 Кызыл хоорай

«Чангыс демниг Россия» Бүгү-россияның политиктиг партиязының Тывада девискээр салбырының кандидаттарының республика даянызының составында конститутурган Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының ийги чыыжының депутаты Р.Д.Доржу ону Кызыл хоорайның Мэриниң оралакчысынга томуйлааны биле холбаштыр депутат бүрүн эргелеринден хостаарының дугайында билдиришкенини 2007 чылдың октябрь 18-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга кирген.

Республиканың «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының болгаш Хоойлужудулга палатазының депутаттарының эрге-байдалының дугайында» Хоойлунун 3-кү чүүлүнүн 2-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының ийги чыыжының депутаты Р.Д.Доржуның бүрүн эргелерин хуусаадан эрте 2007 чылдың ноябрь 19-тан соксадыр.

Устунде биззиң чүүлге барындаалаш, Тыва Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың ноябрь 10-да «2006-2010 чч. составының Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссиязын тургузуп эгелээриниң дугайында» №123/672-4 доктаалынга өскерилгелер кириер дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/94-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың ноябрь 10-да «2006-2010 чч. составының Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссиязын тургузуп эгелээриниң

дугайында» №123/672-4 доктаалының 1-ги пунктузунун 7-ги абзазында «7» деп саны «9» деп сан биле солур.

2. Бо доктаалды республиканың массалыг информация чепсектеринче чорудар.

Эрзин кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/95-5 Кызыл хоорай

Эрзин кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың апрель 24-те «Эрзин кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 145/810-4 доктаалы биле тургустунган кандидатуралар талазы биле саналдарны көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1942 чылдың март 30-де төрүттүнген, пенсционер, Россия Федерациязының Коммунисттик партиязының Тывада девискээр салбырындан идиң үндүрткен – Биза Лопсанова Самбууно, Уругларының немерде өөредилгезиниң «Ужук» элээдилер клубу муниципалдыг албан чериниң директору бооп ажылдап турар, 1948 чылдың август 10-да төрүттүнген, дээди эртемниг, «Чангыс демниг Россия» Бүгү-россияның политиктиг партиязының Тывада девискээр салбырындан идиң үндүрткен – Алефтина Кыргысвана Яндааны томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/96-5 Кызыл хоорай

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составының Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/691-4 доктаалы биле тургустунган кандидатуралар талазы биле саналдарны көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга

болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составының:

Ак-Довурак хоорайның «Минутка» уруглар садының эргелекчизи бооп ажылдап турар, 1957 чылдың март 9-та төрүттүнген, ажилының аайы биле идиң үндүрткен – Нина Белековна Күжүгетти томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Сүт-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/97-5 Кызыл хоорай

Сүт-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 12-де «Сүт-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/707-4 доктаалы биле тургустунган кандидатуралар талазы биле саналдарны көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

Чадаананың кожуунуң электрохарылаа белдириниң Сүт-Хөл участогунуң техниги бооп ажылдап турар, тускай ортумак эртемниг, 1966 чылдың март 6-да төрүттүнген, «Чангыс демниг Россия» Бүгү-россияның политиктиг партиязының Тывада девискээр салбырындан идиң үндүрткен – Зоя Олай-ооловна Монгушту;

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының информация төвүнүн системниг администратору бооп ажылдап турар, 1971 чылдың август 15-те төрүттүнген, дээди эртемниг, ажилдаар черинден идиң үндүрткен – Станислав Сергеевич Салчанты томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тес-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/98-5 Кызыл хоорай

Тес-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Тес-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/711-4 доктаалы биле тургустунган кандидатуралар талазы биле саналдарны көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тес-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының:

Тес-Хем кожуунунуң чагыргазының ХК-ның болгаш ОБ-ниң хөй-нитти айыыл чок чоруунун кол специализиң бооп ажылдап турар, 1972 чылдың январь 1-де төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг, «Чангыс демниг Россия» Бүгү-россияның политиктиг партиязының Тывада девискээр салбырындан идиң үндүрткен – Долбан Александрович Аралдиниң томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Улуг-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/99-5 Кызыл хоорай

Улуг-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Улуг-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/718-4 доктаалы биле тургустунган кандидатуралар талазы биле саналдарны көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының док-

таадыры болза:

1. Улуг-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының:

Шагонар хоорайның №2 ортумак школазында орус дыл болгаш литература башкызы бооп ажылдап турар, 1971 чылдың январь 5-те төрүттүнген, дээди эртемниг, чурттап турар черинден идиң үндүрткен – Солангы Михайловна Середары томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Чөөн-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/100-5 Кызыл хоорай

Чөөн-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Чөөн-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/698-4 доктаалы биле тургустунган кандидатуралар талазы биле саналдарны көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

зының чыында «Херало» элээдилер школазының удурткучузу бооп ажылдап турар, 1962 чылдың ноябрь 13-те төрүттүнген, ажилындан идиң үндүрткен – Алексей Комбуевич Ондарны;

Чадаана хоорайда «Магнит» садында садыгы бооп ажылдап турар, 1985 чылдың июнь 8-те төрүттүнген, «Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның тус чер салбырындан идиң үндүрткен – Юмаа Байырова Кууларны;

Чөөн-Хемчик кожуунунуң ветеринарлыг хайгаарал эргелекчиде ветеринар эмчи бооп ажылдап турар, 1965 чылдың январь 27-де төрүттүнген, ажылдап турар черинден идиң үндүрткен – Роза Оюевна Монгушту томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Бай-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/101-5 Кызыл хоорай

Бай-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Бай-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/694-4 доктаалы биле тургустунган кандидатуралар талазы биле саналдарны көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга бол-

дурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Бай-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының:

түр када ажылдавайн турар, 1979 чылдың октябрь 5-те төрүттүнген, чурттаар черинден идиң үндүрткен – Sneжана Хертековна Серекваны томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тожу кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/102-5 Кызыл хоорай

Тожу кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2006 чылдың декабрь 22-де «Тожу кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязын тургузарының дугайында» № 126/713-4 доктаалы биле тургустунган кандидатуралар талазы биле саналдарны көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

март 25-те төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг, чурттал турар черинден идиң үндүрткен – Евгения Анастольевна Григорьеваны;

Тожунуң Төп кожуун эмиелгезиниң хирургия салбырында медсестра болуп ажылдап турар, 1960 чылдың январь 16-да төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг, ажылдап турар черинден идиң үндүрткен – Алина Алексеевна Кушкашты;

Тожунуң Төп кожуун эмиелгезинде анестезиолог реаниматолог эмчи бооп ажылдап турар, 1979 чылдың июль 8-те төрүттүнген, дээди эртемниг, «Чангыс демниг Россия» Бүгү-россияның политиктиг партиязының Девискээр салбырындан идиң үндүрткен – Шончалый Николаевна Монгушту томуйлаар.

1. Тожу кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының:

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының информация төвүнде системниг администратор бооп ажылдап турар, 1978 чылдың

Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/104-5 Кызыл хоорай

Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы А.Е.Красовскийниң «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 28-ки чүүлүнүн 7-ги кезээ эзугаар 2007 чылдың ноябрь 14-те кирген билдиринишкини көргөш, Тыва

Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Кызыл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгелеринден Александр Егорович Красовскийни хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Улуг-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/105-5 Кызыл хоорай

Улуг-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы Алла Николаевна Дөтлениң «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 28-ки чүүлүнүн 7-ги кезээ эзугаар 2007 чылдың ноябрь 13-те кирген билдиринишкини көргөш,

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Улуг-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгелеринден Алла Николаевна Дөтлени хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тере-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/106-5 Кызыл хоорай

Тере-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының шитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнүне чурттал турар черинден идиң үндүрткен Ч.В.Шыраптын «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 6-гы пунктузу эзугаар кирген билдиринишкини көргөш, Тыва

Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тере-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының шитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгелеринден Чойдон Васильевна Шырапты хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Өвүр кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/107-5 Кызыл хоорай

Өвүр кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының шитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнүне «Чурттааның россияң партиязы» политиктиг партияның Девискээр салбырындан идиң үндүрткен А.О.Монгушту, «Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада девискээр салбырындан идиң үндүрткен В.Б.Монгушту «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 6-гы пунктузу эзугаар кирген билдиринишкини көргөш, Тыва

Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Өвүр кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының шитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгелеринден Аянмаа Өлчөөвна Монгушту, Вячеслав Бавыштаевич Монгушту хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Мөңгүн-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2007 чылдың ноябрь 19 №16/108-5 Кызыл хоорай

Мөңгүн-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының шитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнүне ажылдап турар черинден идиң үндүрткен А.В.Шөмбүлдүн «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 6-гы пунктузу эзугаар кирген билдиринишкини көргөш, Тыва

Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Мөңгүн-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының шитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгелеринден Алена Владимировна Шөмбүлдү хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шыно» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Чая-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын кежигунунун хулээлгелеринден хостаарынын дугайында 2007 чылдың ноябрь 19 №16/109-5 Кызыл хоорай

Чая-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунинге «Чуртталганын россияжи партиясы политиктиг партианын Девискээр салбырындан идип үндүрткен Ч.Т.Кызынайнын «Яблоко» политиктиг партианын девискээр салбырындан идип үндүрткен В.Д.Олчанмайнын «Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарынын дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүң 6-гы пунктунуң эзуугаар кирген билдиринишкинин көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Чая-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунун хулээлгелеринден Чойганмаа Тюлюшевна Кызынайны, Валентина Дашоова Олчанмайны хостаар.

2. Бо доктаалды республиканын «Шыне» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Бий-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын кежигунунун хулээлгелеринден хостаарынын дугайында 2007 чылдың ноябрь 19 №16/110-5 Кызыл хоорай

Бий-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунге ажылдап турар черинден идип үндүрткен М.В.Кривоускутун «Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарынын дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүң 6-гы пунктунуң эзуугаар кирген билдиринишкинин көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Пий-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунун хулээлгелеринден Марина Владимировна Кривоускуту хостаар.

2. Бо доктаалды республиканын «Шыне» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын кежигунунун хулээлгелеринден хостаарынын дугайында 2007 чылдың ноябрь 19 №16/111-5 Кызыл хоорай

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунге чурттал турар черинден идип үндүрткен М.М.Орлованын «Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарынын дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүң 6-гы пунктунуң эзуугаар кирген билдиринишкинин көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунун хулээлгелеринден Марта Михайловна Орлованы хостаар.

2. Бо доктаалды республиканын «Шыне» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын кежигунунун хулээлгелеринден хостаарынын дугайында 2007 чылдың ноябрь 19 №16/112-5 Кызыл хоорай

Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунге «Чагыс демниг Россия» политиктиг партиянын Тыва девискээринден идип үндүрткен А.В.Дендиптин «Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарынын дугайында» Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүң 6-гы пунктунуң эзуугаар кирген билдиринишкинин көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунун хулээлгелеринден Аяна Владимировна Дендипти хостаар.

2. Бо доктаалды республиканын «Шыне» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын кежигунунун хулээлгелеринден хостаарынын дугайында 2007 чылдың ноябрь 19 №16/113-5 Кызыл хоорай

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг кежигунунге Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын мурунку составындан

идип үндүрткен Л.М.Норбуун «Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарынын дугайында»

Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүң 6-гы пунктунуң эзуугаар кирген билдиринишкинин көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын шиттирлеп бадылаар эргелиг

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын даргазын томуйлаарынын дугайында 2007 чылдың ноябрь 19 №16/114-5 Кызыл хоорай

Улуг-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын даргазынга томуйлаарынга кандидатуралар талазы-биле «Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарынын дугайында» Федералдыг хоойлунун 28-ки чүүлүнүң 7-ги кезээ эзуугаар кирген саналдарны көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

кежигунунун хулээлгелеринден Лолита Макаровна Норбуун хостаар.

2. Бо доктаалды республиканын «Шыне» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын даргазын томуйлаарынын дугайында 2007 чылдың ноябрь 19 №16/115-5 Кызыл хоорай

Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын даргазынга томуйлаарынга кандидатура талазы-биле «Россия Федерациязынын хамаатыларынын соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарынын дугайында» Федералдыг хоойлунун 28-ки чүүлүнүң 7-ги кезээ эзуугаар кирген саналдарны көргөш, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынын доктаадыры болза:

1. Кызыл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынын даргазынга:

1940 чылда төрүттүнгөн, дээди эртеминиң пенсионер – Яков Сергеевич Лобановту томуйлаар.

2. Бо доктаалды парлаары-биле республиканын «Шыне» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга чорудар.

Тыва Республиканын Соңгулда Комиссиязынын даргазы Б.Д.ОНДАР. Тыва Республиканын Соңгулда Комиссиязынын секретарынын хулээлгезин күүседип турар К.С.МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫН ДЫҢНАДЫЫ

Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Бий-Хем, Сүт-Хөл, Тере-Хөл, Тес-Хем, Улуг-Хем, болгаш Чая-Хөл кожууннарынын девискээр соңгулда комиссияларынын кежигуннеринин бүрүн эргелерин хуусаадан эрте сокатканы-биле холбаштыр Тыва Республиканын Соңгулда комиссиясы Россиянын Куруне Думазынга депутат мандатар тын хуваарыга киржиринге чопчээлдеди, кандидаттар дензыларын идип үндүргөн политиктиг партияларга, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Бий-Хем, Сүт-Хөл, Тере-Хөл, Тес-Хем, Улуг-Хем, болгаш Чая-Хөл кожууннарынын Төлээлекчилер хуралдарынын боттарынга, сонгукчуларын чурттал-ажылдап, албан-жаап, өөренип турар черлеринин аайы-биле Мөңгүн-Тайга (шиттирлеп бадылаар эргелиг чагыс кежигун), Өвүр (шиттирлеп бадылаар эргелиг дөрт кежигун), Пий-Хем (шиттирлеп бадылаар эргелиг чагыс кежигун), Сүт-Хөл (шиттирлеп бадылаар эргелиг чагыс кежигун), Тере-Хөл (шиттир-

леп бадылаар ужурлуг чагыс кежигун), Тес-Хем (шиттирлеп бадылаар эргелиг чагыс кежигун), Улуг-Хем (шиттирлеп бадылаар эргелик чагыс кежигун), болгаш Чая-Хөл (шиттирлеп бадылаар ужурлуг ийи кежигун) кожууннарынын девискээр соңгулда комиссиязынын составынын кезин немей тургузун талазы-биле саналдарны хулээп ал эжелээринин дугайында дыннадып тур.

Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Бий-Хем, Сүт-Хөл, Тере-Хөл, Тес-Хем, Улуг-Хем, болгаш Чая-Хөл кожууннарынын девискээр соңгулда комиссияларынын составыне саналдарны бо дыннадыг парлааттыгдан хүнүнден эгелеп 7 хонук дургузунда кирер. Саналдарны кирер адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм худумчузу, б.18, Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязы, каб.210, телефону (394221) 2-10-09.

Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязы.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫН ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканын девискээринге лесничестволар тургузарынын дугайында 2007 чылдың октябрь 24 № 951 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын девискээринге аргаарынын дагын өстүрер, камгалап кадагалаар, ажылдаар адырга республиканын эргелеп-башкарылга органынын структуразын сайзырайткылар болгаш арга-арыг хамаарылгаларынын адырынга Россия Федерациязынын Тыва Республикага дамчыдып берген чамдык бүрүн эргелерин боттандырар сорулга-биле, Россия Федерациязынын Арга-арыг кодексинин 83 чүүлүн, Россия Федерациязынын Хамаатызы кодексинин 48, 120 чүүлдерин ууртулга болдуруп, Тыва Республиканын Чазанын доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканын девискээринге:

- «Балгазын лесничествозу» күрүне албан черин;
- «Каа-Хем лесничествозу» күрүне албан черин;
- «Кызыл лесничествозу» күрүне албан черин;
- «Танды лесничествозу» күрүне албан черин;
- «Тес-Хем лесничествозу» күрүне албан черин;
- «Тожу лесничествозу» күрүне албан черин;
- «Туран лесничествозу» күрүне албан черин;
- «Чадаана лесничествозу» күрүне албан черин;
- «Шагаан-Арыг лесничествозу» күрүне албан черин тургузар.

Тыва Республиканын Чазанын 2007 чылдың май 11-де «Тыва Республиканын Бойдус курлавырларынын болгаш экология яамызынын дугайында» Дүрүмү болгаш ооң структуразын бадылаарынын дугайында» № 534 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында 2007 чылдың октябрь 24 № 953 Кызыл хоорай

лары болгаш экология яамызы:

«Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш.КАРА-ООЛ»

Биле бадылаан Тыва Республиканын Бойдус курлавырларынын болгаш экология яамызынын дугайында Дүрүмге өскерилгелерни кириер, 5 пунктунун иштинде 5.11.18 пунктунун ийги абазыны а кааптар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шыне» солуннарга парлаар

Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

«Тыварестопсбыт» КХН-ниң хамаатыларга садып турары хөмүр-даштын өртзэнге садыг-саарылга немелделерин бадылаарынын дугайында 2007 чылдың октябрь 24 № 957 Кызыл хоорай

Россия Федерациязынын Чазанын 1995 чылдың март 7-де «Өрткөтөри (тарифтерин) күрүмеден таарыштырып башкаарын чурумчударынын талазы-биле кемчелер дугайында» № 239 доктаалыга болгаш Тыва Республиканын Чазанын 2005 чылдың декабрь 14-те «Тыва

Республиканын өрткөтө (тариф) политиказынын үндөзүннеринин дугайында» № 1392 доктаалыга үндөзилеп, Тыва Республиканын Чазанын доктаадыры болза:

1. «Тыварестопсбыт» КХН-ниң хамаатыларынга садып турар хөмүр-даштын өртзэнге

садыг-саарылга немелделерин 2007 чылдың ноябрь 1-ден немелде өрткөтөрдөн үндүрүг-биле 1 тонна дээш 108 рубль кемчээлге бадылаар.

2. Бо доктаалды 1 пунктунуң бадылааны-биле «Тыварестопсбыт» КХН-ниң хамаатыларынга садып турары хөмүр-даштын үрүмөктөп садыр өртзэн «Каа-Хем» разрез» ААН-нин хөмүр-дашты үндүрүг садып турар өртзэнден болгаш «Тыварестопсбыт» КХН-ниң садыг-саарылга немелдези-биле тургузар.

3. Тыва Республиканын Чазанын 2005 чылдың сентябрь 6-да «Тыва Республиканын чурт-

тачы чонунга садып турар хөмүр-даштын өртзэнге садыг-саарылга немелделерин бадылаарынын дугайында» № 975 доктаалдын 1-3, 6 пункттарынын күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды «Шыне» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

5. Бо доктаалдын күүсөлдөзүн дээш контрольду Тыва Республиканын Үлетпүр болгаш энергетика яамызынга дагытар

Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдин дугайында Дүрүмү болгаш ооң структуразын бадылаарынын дугайында 2007 чылдың ноябрь 7 № 996 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын 2007 чылдың май 21-де «Тыва Республиканын күүсөкчи эрге-чагырга органынын структуразынын дугайында» №95, 2007 чылдың август 8-те «Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдин айтырыгынын талазы-биле Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын Чарлыгына чамдык өскерилгелерин болгаш немелделерин кириеринин дугайында» №133 чарлыктарын күүсөдири-биле Тыва Республиканын Чазанын доктаадыры болза:

структуразын бадылаар

2 Тыва Республиканын Чазанын 2005 чылдың февраль 7-де «Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдин дугайында» Дүрүмүн бадылаарынын дугайында» №106 доктаалынын 1-ги пунктун, Тыва Республиканын Чазанын 2005 чылдың февраль 16-да «Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдин структуразын бадылаар дугайында» №158 доктаалын күш чок деп санаар

1. Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдин дугайында коштунган Дүрүмү болгаш ооң

Тыва Республиканын Чазанын 2007 чылдың ноябрь 7 №996 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдин дугайында ДҮРҮМ

1. Нийти чүүл

11 Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилел (моон сонгаар – Агентилел) Тыва Республиканын күүсөкчи эрге-чагырганын органы болур болгаш чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый адырынга күрүне өмчүзүн эргелеп-башкаар болгаш күрүне ачы-дузазын чедирер, адырнын ажыл-чорудулгазынын тургустунган адырынга күрүне политиказын чорудар талазы-биле хулээлгезин боттандырып чорудар

дугайында ДҮРҮМ

Республиканын күүсөкчи эрге-чагырга органы, тус чер бот-башкарылга органы, хей-ниити каттыжышкыныры болгаш өске-даа организациялар-биле ведомство адаанда турар организациялар таавыштыр удур-дедир харылзайыр.

1.5 Агентилел Тыва Республиканын чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый ведомствозунун адаанда турар организацияларлыг болгаш бөдүрүлгелерлиг бооп болур

11. Агентилелдин кол сорулгалары болгаш угланышкыныры

2.1 Агентилелдин кол сорулгалары болза, чурт-таарынга таарымчалыг чаагайштыгдан байдалды хандырып, стандарттыг шынарлыг дүүштүр коммунал инфраструктуразын болгаш чуртталга фондузун чурумчударынга байдалды тургузар

12 Агентилел Тыва Республиканын Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызынын хамаарылгалыгына турар

13 Агентилел бодунун ажыл-чорудулгазынга Россия Федерациязынын Конституциязын болгаш Тыва Республиканын Конституциязын, Россия Федерациязынын Тыва Республиканын хойлуудулгаларын, а амгы бо Дүрүмүн удуртулга болдуруп

2.2 Тыва Республиканын чуртталга-коммунал адырынга күрүне политиказын чорудар; 2.2.2 чуртталга-коммунал комплекзинин

мурнады хөгжүдөр улганышынын тодарадыр.
2.23 чуртталга-коммунал комплекзинин хөгжүлдөзүнүн, аягындагынын, прогнозуна, анализинин айтырыгларын талашы-биле тус чер бот-башкарылга органнардын ажил-чорудулгазын дүүштүрер.
2.24 чуртталга-коммунал ажил-агый адырынга сан-хөө политиказын боттандыраар;
2.25 Россия Федерациязынын хоойлужудулгазын дүүштүр чуртталга-коммунал ачы-дузазынын тарифтерин болгаш өрөктерин тургузарынын үндезин методиказын ажилдап кылар.

III Бүрүн эргези

3.1 Агентиелдин тургустунган ажил-чорудулганын адырынга дараазында бүрүн эргезин боттандырып чорудар.

3.2 Туруг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый ямызынче нормативиг эрге-хоойлу актыларын киререр;
3.3 амы Дүрүм-биле тургускан Агентиелдин хүлээлгезин күүседирин хандырынга эрге-хоойлу чугула, эргелер-башкарамын опера-тивтиг эргезинге быжыглан республиканын эт-теренгизин, федералдыг хоойлуларын тодарааткан кемээлинге болгаш чурумунга эргелер-башкараар;
3.4 ажил-чорудулганын тургустунган адырынга республиканын тускай сорулгалыг про-граммаларын ажилдап кылырынга киржир;
3.5 хамаатыларын хүлээп алырын боттандыраар, хамаатыларын аас-биле болгаш би-жимел-биле кирген айтырыгларын долузу-биле болгаш үзүндө сайгарып көөрүн хандыраар, Россия Федерациязынын хоойлужудулгазынын тургускан хуусаазында айтырыгнын эззинге харынын бээр болгаш ол талашы-биле шитпирин хүлээп алыр;

3.6 күрүне чажыдындан тургустунган ме-дээлерни камгалаарын бодунун бүрүн эргезиниң деңгелинге хандыраар;

3.7 Агентиел мобилизация бөлөккелин хандыраар, а ол ышкыш мобилизация бөлөккелинин талашы-биле бодунун чорудулгазынын адаанда турар организациаларын ажил-чорудулгазын дүүштүрер болгаш контрольдаар;
3.8 Агентиелдин аппаратынын ажилдак-чыларынын профессионал бөлөккелин органи-застаар, оларны өөредир, мергежилин бедидер болгаш стажировкаладыр.

3.9 чуртталга болгаш коммунал ажил-агый адырынга күрүне ачы-дузазын чедирер;
3.10 чурттакчылыг суурларын девискээр-ринге экологтуг айыыл чок чорукту хандыраар, чуртталга-коммунал ажил-агый объектлери-нин туром болгаш бузурелдиг ажил-чорудулга-зын хандыраар, чуртталга-коммунал ажил-агый адырынга чажыс аай техниктиг болгаш эконо-миктиг политиказын боттандыраар талашы-биле Тыва Республиканын хоорай округтары, район-нар болгаш чурттакчылыг суурларын муницип-палдыг тургузууларынын тус чер бот-башкарыл-га органнары-биле кадзы хеделир;

3.11 чуртталга-коммунал ачы-дузазын бээр-ринин адырынга чижилгени болгаш рынок хөг-жүлдөзүнүн деткимени, адырын монополига удур программаларын ажилдап кылырынга болгаш боттандыраарыга, а ол ышкыш күштүг болуп тур-рар хоойлужудулга дүүштүр чуртталга-комму-нал комплекзинге көрээ харылзааларын тургузарынга болгаш сайзырагыйжыдарынга киржир;

3.12 Агентиелдин бүрүн эргезинге хамаар-жыр федералдыг, республиканын, муниципал-дыг программаларын күүселдезинин чоруп турарынын дугайында информацияны чыырын, ажилдап кылырын болгаш анализтээрин бот-тандырып чорудар;

3.13 Тыва Республиканын девискээринге одалга сезому чоруп турда, күсүк-кышкы үеде чуртталга-коммунал ажил-агый объектлери-нин бөлөккелинин чоруп турарынын дугайында информацияны чыырын, ажилдап кылырын болгаш анализтээрин чорудар;

3.14 медээлерин ажилдап кылырынга бе-леткээр;

3.14.1 чуртталга оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазынын регионалдыг стандарттарын;

3.14.2 Тыва Республиканын девискээринге чуртталга-коммунал ачы-дузазынын телевинге субсидияны хамаатыларга бээринин чуруму болгаш байддыг;

3.14.3 Тыва Республиканын девискээринге чуртталга оран-савадын капитал септелгезинге чарыгдалдарын эгиндеринин чуруму;

3.15 республика бюджетинде ачкалдан-дырып турар албан черлеринин болгаш органи-зацияларын коммунал ачы-дузазынга херег-лелинин лимидин бадылаарынга медээлерин бөлөткээр;

3.16 чуртталга-коммунал ачы-дузазынын телевинин талашы-биле чигелделер болгаш чуртталга субсидиязын кемээли база алык-чылары, аягындагынын нормативин дугайында, тарифтин деңгелинин дугайында, телевинин кемээлинин дугайында информацияны түмээр болгаш системажыдар;

3.17 муниципалдыг чуртталга-коммунал бүдүрүлгелеринин дебитор болгаш кредитор өрзенин тургустунган структураларын болгаш өзүлдөзүнүн анализин чорудар болгаш оон түчили-биле оон эвээжидиринин талашы-биле тодарай саналдарын ажилдап кылар;

3.18 чуртталга-коммунал ажил-агый хөг-жүлдөзүнүн күрүне политиказын боттандыра-рынга тус чер бот-башкарылга органнары-биле кадзы ажилдап кылырынга киржир болгаш ону Тыва Республиканын девискээринге боттандыраар;

3.19 чуртталга-коммунал ажил-агый органи-зацияларынын ажил-чорудулгазын дүүштү-рер;

3.20 чуртталга-коммунал ажил-агый болгаш коммунал энергетиказынга инвестиция болгаш инновация чорудулгазын дүргедедин деткини, эрге-хоойлууг болгаш экономиктиг байддыг тургузарынга киржир болгаш санал-дарын бөлөткээр;

3.21 коммунал ажил-агый болгаш чуртталга фондузунун объектлери муниципалдыг өмчү-же дамчыдып бээр айтырыгларын шитпирлээр-ринге тургустунган чурум-биле киржир;

3.22 бүдүрүлгелерин болгаш организация-ларын хуужудар болгаш акционериндер поли-

тиказын тургузарынга киржир, адырын онзагай байдалыга дүүштүр сумелери база санал-дарын кирер болгаш ажилдап кылар;

3.23 чуртталга болгаш коммунал ажил-агый коммунал энергетика комплекзинин удур-тукчу кадрларын болгаш специалисттериниң бөлөккелин болгаш мергежилин бедидеринге киржир, ажил-чорудулганын улганышынын талашы-биле семинарларын болгаш хурал-дарын эрттирерин организастаар;

3.24 Россия Федерациязынын чуртталга-коммунал ажил-агый болгаш коммунал эне-ргетика комплекстеринин бүдүрүлгелерин бол-гаш Россия Федерациязынын субъекти-биле эртем-техниктиг болгаш экономиктиг кадзы ажилдап кылырынга киржир; чуртталга комму-нал ажил-агыйнын албан черлери, органи-зациялар, бүдүрүлгелер болгаш муниципалдыг албан черлери болгаш коммунал энергетика комплекстеринин бүдүрүлгелери-биле харыл-заа тургузарынга деткимени бээр;

3.25 озал-ондактыг байддыг чайладырын-га болгаш болдурбазынга дериг-херекселдер-нин болгаш материалдарын курлавырын тур-гузарынга киржир;

3.26 чуртталга болгаш коммунал ажил-агый база компаниялар эргелелдеринге рынок-ту ажил-чорудулгазын байддыг тургузар;
3.27 күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр чурттаар оран-сава эзлеринин эште-жишкелерин тургузарынга болгаш ажилына, а ол ышкыш чуртталга-коммунал адырында кей-ниити каттыжышыныннарынга деткимени бээр;

3.28 Агентиелдин ажил-чорудулгазында тургустунган архив документтерин чыырын, шыгжаарынын, учедунун болгаш ачылаарынын талашы-биле ажилды Россия Федерациязынын, Тыва Республиканын хоойлужудулгаларында дүүштүр боттандырып чорудар;

3.29 Агентиелдин бүрүн эргезинге салды-ган сорулгаларын боттандыраарында болгаш Агентиелди тударынга көрдүнгөн, республика бюджетинин акша-хөренгизинин алыкчызы болгаш хуааакчызы хүлээлгезин боттандыраар;
3.30 ажил-чорудулганын тургустунган ады-рынга конференцияларын, семинарларын, деле-гелерин болгаш өске-даа кемчелерин органи-застаар;

3.31 ажил-чорудулганын тургустунган ады-рынга бүрүн эргезин боттандырып сорулга-биле Агентиелдин эргези болза;

3.31.1 Агентиелдин ажил-чорудулгазынын адырынга тургустунган айтырыглар талашы-биле юридиктиг албан черлеринге болгаш хуу кижилерге тайыбырны бээр;

3.31.2 Агентиелдин ажил-чорудулгазынын адырынга тургустунган айтырыгларын ажилдап кылырынга эртем болгаш өске-даа организа-цияларын, эртемденнерин болгаш специалис-терин кириштирер;

3.31.3 ажил-чорудулганын тургустунган адырынга чевулээр болгаш эксперт органнарын тургузар (чевулелдер, комиссиялар, бөлүктөр, коллегиялар);

3.31.4 ведомствонун адаанда турар органи-зацияларын ажил-чорудулгазы дээш кон-трольду боттандыраар;

3.31.5 чурттакчы-коммунал ажил-агыйнын чаартылганын айтырыгларын талашы-биле методиктиг сумелерин бөлөткээр;

3.31.6 Агентиелдин ажил-чорудулгазын хандыраарында бюджет ачкаландырышынын, чээли-сан-хөө талашы-биле саналдарын тургустунган чурум-биле кирер;

3.31.7 Агентиелдин бүрүн эргезинде кирип турар, эргежок чугула айтырыгларын шитпир-лээринге, бухгалтер болгаш статистиктиг отчет-тарнын аныг хевирлерин, информация болгаш эксперт түнелин чуртталга-коммунал ажил-агый бүдүрүлгелеринде болгаш организация-ларынды алар;

3.31.8 Тыва Республиканын чуртталга-коммунал ажил-агый адырынга федералдыг болгаш республика программаларын телевинелин тургузар талашы-биле саналдарын тургустунган чурум-биле кирер;

3.31.9 бодунун бүрүн эргезинде кирип турар айтырыглар талашы-биле хуралды тургустунган чурум-биле эрттирер, оон ажилынга күүседикчи эрге-чачырга органнарын, албан черлеринин болгаш организацияларын удурткучуларын болгаш специалисттерин кириштирер;

3.31.10 чуртталга-коммунал ажил-агый хөг-жүлдөзүнүн айтырыгларын талашы-биле про-нозу болгаш программаларын ажилдап кылар;

3.31.11 Агентиелдин бүрүн эргезинде кирип турар эргежок чугула айтырыгларын шитпир-лээринге Тыва Республиканын күүседикчи эрге-чачырга органнарында, бүдүрүлгелерде, албан черлеринден, организациялардан материалдарын тургустунган чурум-биле алыр болгаш негер алыр;

3.31.12 чуртталга коммунал ажил-агый бү-дүрүлгелеринин ревизиязын болгаш очкалалын Тыва Республиканын күүседикчи эрге-чачырга-зынын соңуургалдыг органнарын кириштирер тургаш чорудар, а ол ышкыш Россия Федера-циязынын болгаш Тыва Республиканын хоой-лужудулгаларында дүүштүр аудитор болгаш өске-даа хыналдаларын тургузар.

IV Ажил-чорудулганын организациязы

4.1 Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талашы-биле агентиелди, агентиелдин директору удуртуп (оон сон-гаар Агентиелдин директору), Тыва Респуб-ликанын туугу, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый сайдынын киргени-биле Тыва Республиканын Чазанын Даргазы эрге-дужаал-лынга томуйлаар болгаш эрге-дужаалындан хостаар.

4.2 Агентиелдин директору Агентиелдин хүлээлгезинде салдыган сорулгаларын күү-селдези дээш хууда харысалганы алыр.
4.3 Агентиелдин директору оракаччылыг болур, Агентиелдин директорунун киргени-биле Тыва Республиканын туугу, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый сайты (оон сонгаар-сайт) ону эрге-дужаалынга томуйлаар болгаш эрге-дужаалындан хостаар.
4.4 Агентиелдин директору;
4.5.1 килдистер нацдампиктеринин ара-зында эрге-хүлээлгезин хуваар;

4.5.2 сайытчы кирер чүүлдер:
- Агентиелдин дугайында Чурумнун телевинелин;
- Агентиелдин директорунун оракаччызын эрге-дужаалынга томуйлаарынын дугайында болгаш эрге-дужаалындан хостаарынын дуга-йында саналды;

- Агентиелдин ажил-чорудулгазынын чыдып планы болгаш көргүзүлгери, база оон ажил-чорудулгазынын дугайында отчет;
4.6 Агентиелдин кезектеринин структура-зынын дугайында чурумну бадылаар;
4.7 Тургустунган чурум-биле Агентиелдин аппаратынын ажилдакчыларын эрге-дужаал-лынга томуйлаар болгаш эрге-дужаалындан хостаар;

4.8 Тыва Республиканын республика бюд-жединде көрдүнгөн ачкаландырышынын дүүштүр бадылаан кемээлинге Агентиелдин аппаратын тударынга чарыгдалдын сметазын, ажилдакчыларын санын болгаш күш-ажыл телевининин фондузунун кемээлинге Агенти-елдин штаттыг чурумну бадылаар;

4.9 Россия Федерациязынын Тыва Респуб-ликанын хоойлужудулгаларын күүседирин-биле болгаш анаа үндөзилеп Агентиелдин бүрүн эргезинге хамааржып турар айтырыглар талашы-биле дужаалдарын үндүрер;

4.10 Директорунун оракаччызы эргезинин болгаш хүлээлгезинин деңгелинге Агентиел-дин мурундан эрге-дужаалдыг хүлээлгелерин тодаратар;
4.11 Агентиелдин директору чок турар таваарылгада, оон хүлээлгезин Агентиелдин

директорунун оракаччызы күүседир.

4.12 Агентиелдин чачынга тургустунар коллегиянын составында директор (коллегия-нын даргазы), директорунун оракаччызы кирер, а ол ышкыш Агентиелдин болгаш Тыва Рес-публиканын күүседикчи эрге-чачырганын өске-даа органнары болгаш ведомство адаанда турар бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын удуртукчу ажилдакчылары. Коллегиянын сос-тавын Тыва Республиканын Чаза бадылаар.

4.13 Агентиелди тударынын ачкаланды-рышынын чарыгдалын, Тыва Республиканын республика бюджетинде көрдүнгөн акша-хө-ренгиден боттандырып чорудар.
4.14 Агентиел юридиктиг албан чери болур, бодунун адын бижээ болгаш Тыва Рес-публиканын Чурумунин сүдө дедээзи чурал-таймалыг, өске-даа эргежок чугула тургустунган хевир-биле кылдыган таймалыг, штабылыг болгаш бланкылыг, база Россия Федерация-зынын хоойлужудулгазында дүүштүр ажиткан агар санын.

4.15 Тыва Республиканын Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талашы-биле агентиел-дин турар чери-Тыва Республика, Кызыл хоо-рай, Кызыл партизаннар кудумчузу, 30.

4.16 Амы Дүрүмге Россия Федерациязы-нын болгаш Тыва Республиканын хоойлужу-дулгаларында дүүштүр эскерилгелерин кирер болур.

4.17 Агентиелди дүжүрлерин болгаш эде организастаарын Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын шитпиринге үндөзилеп боттандырып чорудар.

Тыва Республиканын агроулетпүр комплекзинге лизинг организастаарынын дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында

2007 чылдың август 9 №791 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын 2007 чылдың апрель 11-де «Тыва Республикага көдээ ажил-агыйн хөгжүдөр талашы-биле бирги чарганын кемчелеринин дугайында» №2 Чарлын күүседирин-биле Тыва Республиканын Чазанын доктаадыры болза:
1. Тыва Республиканын агроулетпүр комп-лекзинге лизинг организастаарынын дугайын-да кирген Дүрүмнү бадылаар.
2. «Енисейагролизинг» көдээ ажил-агый чээли хөреглечилеринин кооперативин лизинг берикчизи кылдыр тодаратар.

Тыва Республиканын Чазанын 2007 чылдың август 9-та №791 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканын агроулетпүр комплекзинге лизинг организастаарынын дугайында

ДҮРҮМ

1. Нинити чүүлдер
1.1 Тыва Республиканын агроулетпүр комп-лекзинге лизинг организастаарынын дуга-йында Дүрүм (оон ынай - Дүрүм) 1998 чылдын октябрь 29-та «Сан-хөө арендазы (лизингизин) дугайында» №164 Федералдыг хоойлу езугаар ажилдап кылдынган.

1.2 Бо Дүрүм көдээ ажил-агый техниказы, дериг-херексели болгаш уксаалыг мал садып алырынга республика бюджетинин ачкалан-дырышынын ажыглар агроулетпүр комп-лекзинге лизинг организастаар механизминин тодарадыр.
2. Республиканын лизинг фондузу-нун тургустунары

2.1 Көдээ ажил-агый техниказы, дериг-херексели болгаш уксаалыг мал садып алы-рынга республиканын лизинг фондузу тургус-тунар болгаш долдунар.
2.2 Лизинг фондузун долдураарыга ТР-нин Сан-хөө ямызында ачкаландырышынын ТР-нин Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем ямы-зынга «Енисейагролизинг» көдээ ажил-агый чээли хөреглечилер кооперативинин агар санынче шилчидери-биле көрөр.

Лизинг фондузунун акша-хөренгизин ТР-нин Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем ямызынын тодаратканын лизинг хөренгизинин дамызын езугаар сорулгазынын аайы-биле чарыгдаттынар.
2.3 Республиканын лизинг фондузунун дестери:

- республика бюджетинде ачылаан эгидилгели республиканын инвестиция программаларын ачкаландырышынын;
- лизинг-биле берген продукция дээш эгидилгели акша-хөренги;
- чээли азы хоойлужудулгада көрдүнгөн өске-даа акша-хөренги болур.

3. Лизинг-биле көдээ ажил-агый бүдүрүкчүлөрүнүн шилчидер көдээ ажил-агый техниказы, дериг-херексел-дери болгаш уксаалыг малдын дамызы болгаш көдээ ажил-агый бүдүрүкчүлери

3.1 «Көдээ ажил-агыйн хөгжүлдөзүнүн дугайында» 2006 чылдын декабрь 29-та №264-ФЗ Федералдыг хоойлу езугаар көдээ ажил-агый бүдүрүкчүлөрүнүн көдээ ажил-агый бараанын бүдүрүп, оон баштайгы болгаш төмүк болбаазырадалганын чорудуп турар организациялар, хуу сайгарлакчылар болгаш хуу ажил-агыйлыг хамаатылар, арат ажил-агыйлары, көдээ ажил-агый хөреглечилер кооперативтери хамааржыр.

3.2 Көдээ ажил-агый техниказы, дериг-херексели болгаш уксаалыг малдын дамызын ТР-нин Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем ямызы:

- көдээ ажил-агый бүдүрүкчүлөрүнүн чачынын езугаар;
- бүдүрүкчү заводтун өртээни;
- мурунказы эртем-техниктиг чедиишкин-нер езугаар малдын уксаазын, продукциянын шынарын тодарадыр.

4. Лизинг операцияларын чорудары
4.1 ТР-нин Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем ямызынын тодаратканы көдээ ажил-агый техниказы, дериг-херексели болгаш уксаалыг малдын дамызынга даянган, лизинг берикчизи көдээ ажил-агый техниказы, дериг-херексели болгаш уксаалыг малды эжеп турар тала-биле болгаш лизинг алыкчылары-биле дугуржуганы

чарар, чүдүрүп турда болгаш айткан про-дукциянын камгалаалын хынаар.

4.2 Лизинг өмчүзүнүн өртээ 700 муң болгаш оон хөй болза 10 чыл, 500 муңдан 700 муңга чедир - 7 чыл, 300 муңдан 500 муңга чедир - 5 чыл, 300 муңга чедир - 2 чылга чедир хуусаада дугуржуганы лизинг берикчизи көдээ ажил-агый бүдүрүкчүлери-биле чарар.

4.3 Дугуржуга езугаар алган лизинг өмчүзү лизинг алыкчызынын балансынынче өмчүнү ажыглаан база балансынынче шилчээлинге хамаарышкан шуптуу телевирлерин нормалары езугаар арендалаан өмчүнү эргижиринин санагышаан шилчир.

4.4 Лизинг-биле шилчээ күрүмнени хынал-да органнарынга бүртүккөдир ужуруг өмчү лизинг алыкчызынын адынга «Лизинг» деп демдектиг бүртүктеттерин Бүртүккөдир база учетка турар талашы-биле чарыгдалдарын лизинг алыкчызы харылаар.

4.5 Лизинг алыкчызынга ажыглар кылдыр шилчөткөн лизинг өмчүзү лизинг берикчизинин өмчүзү болур. Лизинг дугуржуганынын тодарат-канын дүрүм езугаар лизинг берикчизи лизинг өмчүзүн дедир ап алыр эргелиг.

4.6 Лизинг алыкчызы лизинг өмчүзүн до-лаага салыр эргези чок.

4.7 Дугуржуганын күштүг бооп турар хуусаазынын үзүндө чыл санында лизинг берикчизи лизинг дээш төлөп турар ачкала-рынын кырынга артып калган түнүчү лизинг өмчүзү 3 хуузу, уксаалыг мал дээш 1,5 хуу кемчээл-диг ашканы тыртар. Ол ачкалар лизинг алык-чызынын агар санынче шилчир болгаш дараа-зында чылда лизинг өмчүзү садып алырынга чарыгдаттынар.

Лизинг алыкчылары лизинг-биле ап турар өмчүзүнүн 7 хуузун өмчүнү шилчидеринин му-рунда аренда дээш төлээр Дараазында чылдар-да аренда өртээни график езугаар төлээр бол-гаш эң сөөлүг чылда аренда дээш акша төлөөс.

4.8 Лизинг берикчизи лизинг өмчүлери-нин камгалдыр, камгалалдыг дээш чарыгдалдар-ын лизинг алыкчызы төлээр болгаш бодунун чарыгдалдарынче киррип алыр.

4.9 Лизинг алыкчызы лизинг телевирлерин болгаш дараазында негелделер езугаар чорударын магадаалар:
- лизинг өмчүзүнүн албан камгалалы;
- лизинг өмчүзү долаа болурун хандыраары;
- лизинг өмчүлери болгаш лизинг алык-чызынын сан-хөө байдалын лизинг берикчизи болгаш хыналда-хайгаарал органнары хынал чорудар.

4.10 Лизинг алыкчызынын буруузуну-биле лизинг өмчүзү чиккен азы лизинг өмчүзү бодунун хүлээлгезин күүседип шыдаас аларган таваарылгада, ону лизинг телевирлеринде болгаш дугуржуга езугаар харысалгадан хостаас.

4.11 Лизинг фондузунун сан-хөөзүн өмчүзү садып алырынга, ону дажырынга болгаш камгалаалын кылдыраарынга чарыгдаттынар, өске сорулга-биле ону чарырын чешээрөөс.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Чер иштиң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Хоойлузудулга палатаның 2007 чылдың сентябрь 19-та хүлээл алган
Төлээлекчилер палатаның 2007 чылдың октябрь 25-те чүлдүз деп көргөн

1 чүүл
2006 чылдың февраль 5-те үнгөн № 487 «Чер иштиң дугайында» (Тувинская правда, 1996 чылдың апрель 4-те; 2001 чылдың май 31-де; 2004 чылдың июль 6-да) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерин кириер:

1) 2 чүүлдүң бирги абзазында «Тыва Республиканың Конституциязы-биле болгаш башкарарың болгаш бүрүн эргелериниң чүүлдериң айгылаарың дугайында оларныкы-биле чардынган керээлере дүүштүр» деп сөстөрни оон-биле катай хүлээл алдынган федералдык хоойлуларга дүүштүр» деп сөстөр-биле солур;
2) 5 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«5 чүүл. Чер иштиң федералдыг ужур-дузалыг участокары

Чер иштиң участокарын федералдыг ужур-дузалыг объекттерге, оон иштиңде амыктыг казымалдарның чыдар курлавыр черлерин, оларны ажыглаарың байдалдарың федералдыг фондуга хамаарыштырарың чурумун, а ол ышкаш оларны федералдыг өңчүге хамаарыштырарың чурумун федералдык хоойлулар-биле доктаадып тургузар»;

3) 7 чүүлдө:
а) бирги кезээнде:
9 пунктуң күжүн чидирген деп санаар; дараазында уткалыг 11-13 пункттарың немээр;

«11) геологтуг информацияның девискээр фондуларын тургузары болгаш башкарары, республика бюджетиниң болгаш чогуур тус чер бюджеттериниң ашк-хөрөңгилери-биле алдынган медээлерни башкарары;

12) амыктыг казымалдарның курлавырларын разведкалар тыварының болгаш оларның үнелин азы айыылдын тодарып турар еске-даа чер иштиң оңзагай шынарларының дугайында медээлерниң күрүне экспертизаның киржилгези;

13) амыктыг казымалдарның чыдар черлериниң база кестүрүнү курлавырларын болгаш кадастрларын девискээр балансыларын тургузары болгаш амыктыг казымалдар тывары-биле холбашпаан, чер иштиң улуг тудугларын тударыңга ажыглаар чер иштиң участокарының үчүдө»;

б) ийги кезээнде:
4 пунктуң дараазында эдилге-биле бижири:

«4) ниити тараан амыктыг казымалдарның чыдар черлери бар чер иштиң участокарын, тус чер ужур-дузалыг чер иштиң участокарын амыктыг берип турар дугайында, а ол ышкаш амыктыг казымалдар тывары-биле холбашпаан, чер иштиң улуг тудугларын тудар болгаш амыктыг сорулгалар-биле амыктыг турар тус чер ужур-дузалыг чер иштиң участокарының дугайында геологтуг, экономиктиг болгаш геологтуг медээлерин амыктыг казымалдар курлавырларын күрүне экспертизаның чорудары»;

дараазында уткалыг 7-9 пункттарың немээр:

«7) чер иштиң участокарын амыктыг турда продукциялар кезээниң дугайында дугуржулгаларга Россия Федерациязының Конституциязы-биле болгаш федералдык хоойлулар-биле доктаатынган бүрүн эргелериниң иштиңге Тыва Республиканың киржилгези;

8) амыктыг казымалдарның чыдар черлерин ажыглаар байдалдарың тодарырыңга кириери;

9) Россия Федерациязының Чазаның доктаадып тургускан чурумунга дүүштүр, чер иштиң геологтуг шилчелели, камгалаары болгаш чогумчалыг ажыглаары дээш күрүне контролю»;

4) 8 чүүлдө:
а) 1 пунктуң дараазында эдилге-биле бижири:

«1) чер иштиң ажыглаары-биле берип турда девискээр чурттакчыларын социал-экономиктиг болгаш экологтуг сонуургалдарын савыры-биле холбашкан айтырылгыларын шилчирээринге киржилгези»;
б) 6 дугаар пунктуң күжүн чидирген деп санаар;

5) 12 чүүлдө:
а) ийги кезээни дараазында эдилге-биле бижири:

«Чер иштиң амыктыг казымалдарың эргелери болгаш хүлээлгелери продукция кезээниң дугайында дугуржулганың байдалдарыңга, ындыг дугуржулганың күштүг болуп кирген үезинден эгелеп, чер иштиң ажыглаар эргени берип турда, чер иштиң участокарын ажыглаары-биле алган чөпшээрел бижиктин күрүне бүртүкелерин үезинден эгелеп тылтыр»;

б) үшкү кезээни дараазында эдилге-биле бижири:
«Радиоактивтиг чиг эт тыварының болгаш радиоактивтиг материалдарың, токсиналыг болгаш еске-даа айыылдыг артынчыларың чөре көөрүнүн талазы-биле амыктыг чорудуп турар үедө, чер иштиң амыктыг чыдарыңга Россия Федерациязының девискээринде бүртүкелерин болгаш радиоактивтиг материалдар, токсиналыг болгаш еске-даа айыылдыг артынчыларың тыварының болгаш амыктыг казымалдарың талазы-биле амыктыг чорударыңга күсөкчи эрге-чагырганың федералдык төлээлтигиниң органының бергени чөпшээрел бижиктиг юридиктиг эргелиг албан черлери бооп болур»;

б) 13 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:
«13 чүүл. Чер иштиң участокарын ажыглаарың хуусаазы

Чер иштиң участокарын ажыглаары-биле тодаргай хуусаа азы хуусаа кызыгаарлавайн бээр. Тодаргай хуусаада чер иштиң участокарын дараазында чүүлдөргө ажыглаар кылдыр бээр:

геологтуг шилчелээшкниң кылырыңа – 5 чыл чедир хуусаада;

амыктыг казымалдар тыварыңа – чер иштиң чөптүг ажыглаарын болгаш камгалаарын хандырып турар амыктыг казымалдарың чыдар черлерин амыктыг кылырыңаң техниктиг-экономиктиг магадлалдарыңдан санап үндүрер амыктыг казымалдарың чыдар черлерин

ажылдаар хуусаада;
чер иштиң суларын тыварыңа – 25 чыл чедир хуусаада;

«Чер иштиң дугайында» Федералдыг хоойлуңуң 21.1 чүүлдүң дүүштүр чер иштиң участокарын кыска хуусаада ажыглаар эргени бергениңиң үндээниңге амыктыг казымалдарың тыварыңа – 1 чыл чедир хуусаада

Амыктыг казымалдар тывар үедө, чер иштиң ажыглаарың хуусаазың, чер иштиң чогумчалыг ажыглаарың болгаш камгалалын хандырып турар оларны амыктыг кылырыңаң техниктиг-экономиктиг магадлалдарыңдан үндүрүп тодардыр

Хуусаазың кызыгаарлавайн чер иштиң участокарын амыктыг казымалдар тывары-биле холбашпаан, чер иштиң улуг тудугларын тудары-биле болгаш ажыглаары-биле, онза камгалалдыг объекттер тургузары-биле болгаш еске-даа сорулгаларга берген бооп болур

Чер иштиң участокарын ажыглаарың хуусаазың чер иштиң ол участокарын ажыглаарыңга чөпшээрел бижиктин күрүне бүртүкелери кылган үедө эгелеп санап эгелээр

7) 14 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«14 чүүл. Чер иштиң участокарын ажыглаар эргениң тыптып келириниң үндээни Чер иштиң участокарын ажыглаар эргениң тыптып келириниң үндээниңери болза:

1) Россия Федерациязының Чазаның хүлээл алган шилчирлери;

Россия Федерациязының иштиңи далай суларын, девискээр далайыңың болгаш континенталдыг шельфтин чер иштиңи участокарыңга амыктыг казымалдар разведкалар болгаш тывар сорулгалар-биле конкурстуң азы аукционнуң түнелдериниң талазы-биле;

Россия Федерациязының иштиңи далай суларын, девискээр далайыңың болгаш континенталдыг шельфтин, бодунуң хууда (оон иштиңде кириштирген кижилериниң) ашка-хөрөңгизи-биле ындыг черлериниң амыктыг казымалдарың разведкалар болгаш тывар сорулгалар-биле чер иштиңи участокарының геологтуг шилчелээшкниң кылыры-биле амыктыг чорудуп турар болгаш Россия Федерациязының Чазаның доктааткан чурумун эзугаар, чер иштиң ол участокарыңга амыктыг казымалдарың дилээрине болгаш деңдек бээрине күрүнеңиң чарыгдалдары бар тыварында орун тургускан, чер иштиңиң амыктыг казымалдарың чыдар черлерин амыктыг казымалдарың чыдар черлерин амыктыг казымалдарың фактызың тургусканда;

радиоактивтиг, токсиналыг болгаш ханы горизонталдарда ындыг артынчыларын бичелээр хандырып турар еске-даа айыылдыг артынчыларың чөре көөр сорулгалар-биле;

2) Россия Федерациязының иштиңи далай суларын, девискээр далайыңың болгаш континенталдыг шельфтин чер иштиңи участокарыңга геологтуг шилчелээшкниң чорудар сорулга-биле чер иштиңи күрүне фондузун эргелеп-башкарар федералдыг органың шилчирлери;

3) ажыглаар эргени хуусаада эрте соксаан юридиктиг эргелиг албан чериниң (операторнуң) чер иштиңи участокарыңга амыктыг чорудууга боттандырылары-биле чер иштиңи участокарын ажыглаарың эргени кыска хуусаадыг (бир чылга чедир хуусаада) кылдыр бээр-биле чер иштиң күрүне фондузун удуртур федералдыг органың азы оон девискээр органың шилчирлери;

4) чер иштиң күрүне фондузун удуртур федералдыг органың тургузуп турар комиссиязының болгаш оон составыңа ол ышкаш чер иштиңи участокарын ажыглаары-биле эргени бээр дугайында кирген чагыларны сайгарып көөрү-биле Тыва Республиканың күсөкчи эрге-чагырга органың төлээлериң кириер дугайында шилчирлери;

Россия Федерациязының иштиңи далай суларын, девискээр далайыңың болгаш континенталдыг шельфтин чер иштиңи участокарыңдан аңыда, чер иштиңи участокарыңга геологтуг шилчелээшкниң чорудар сорулгалары-биле;

Россия Федерациязының иштиңи далай суларын, девискээр далайыңың болгаш континенталдыг шельфтин чер иштиңи участокарыңдан аңыда, бодунуң хууда (оон иштиңде кириштирген кижилериниң) ашка-хөрөңгизи-биле ындыг черлериниң амыктыг казымалдарың разведкалар болгаш тывар сорулгалар-биле геологтуг шилчелээшкниң ажылың чорудуп турар болгаш Россия Федерациязының Чазаның доктааткан чурумун эзугаар, чер иштиң ол участокарыңга амыктыг казымалдарың дилээрине болгаш деңдек бээрине күрүнеңиң чарыгдалдары бар тыварында орун тургускан, чер иштиңиң амыктыг казымалдарың чыдар черлерин амыктыг казымалдарың чыдар черлерин амыктыг казымалдарың фактызың тургусканда;

чурттакчыларың ижер суг хандырылганыңга азы үлетпур объектилериниң суг-биле төхө-нолотуг хандырылганыңга ажылдап турар чер иштиңи суларын тывар сорулга-биле;

амыктыг казымалдар тывары-биле холбашпаан, чер иштиңи улуг тудугларын тудар болгаш ажыглаар сорулга-биле;
даг породазының кадыңга нефть болгаш газ шыгызырын тудуп тургузар болгаш ындыг нефть болгаш газ шыгызырларын ажыглаар, үлетпурнуң болгаш амырларын артынчыларың таарыштыр тургузар сорулга-биле;

онза камгалалдыг геологтуг объектилерин тургузары-биле;

5) Россия Федерациязының иштиңи далай суларын, девискээр далайыңың болгаш континенталдыг шельфтин чер иштиңи участокарыңдан аңыда, чер иштиңи участокарыңга амыктыг казымалдарың разведкалар болгаш тывар сорулга-биле азы чер иштиңи участокарыңга геологтуг шилчелээшкниң чорудар, амыктыг казымалдарың (катыштырган чөпшээрел-биле) разведкалар болгаш тывар сорулга-биле ажыглаар эргени бээрине дугайында конкурс азы аукцион комиссиязының шилчирлери;

б) Тыва Республиканың Чазаның, чер иштиң күрүне фондузун удуртур федералдыг органы-биле азы оон девискээр органы-биле минералдыг, палеонтологтуг болгаш геологтуг

коллекция материалдарың чыыр сорулга-биле, шилчирлери;

7) амыктыг казымалдарың ниити тараан черлери азы тус чер ужур-дузалыг чер иштиңи участокары бар, а ол ышкаш амыктыг казымалдар тывары-биле холбашпаан, чер иштиңи улуг тудугларын тудар болгаш ажыглаар сорулга-биле ажыглаар тус чер ужур-дузалыг чер иштиңи участокары бар чер иштиңи участокарыңга эргени бээрине дугайында Тыва Республиканың хоойлузудулганың дүүштүр Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга эрге-чөлөттүргөн органың шилчирлери;

8) чер иштиң ажыглаарының хамаарылгаларын таарыштырып турар федералдык хоойлулар-биле доктаатканың үндээниңге дүүштүр, чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эргени шилчир таарылгалары;

9) «Продукция кезээниң дугайында дугуржулгалар дугайында» Федералдыг хоойлуга дүүштүр чардынган продукция кезээниң дугайында күштүг болуп кирген дугуржулга;

10) 15 чүүлдүң бешин кезээни дараазында эдилге-биле бижири:

«Чер иштиң ажыглаарыңга чөпшээрел бээрине геологтуг шилчелээшкниң болгаш чер иштиңи еске-даа ажыгалы-биле холбашкан ажылдарың чорудары-биле чер участокарыңга эргени, чер ажыглакчызың азы чер эдилчелээшкниң чогуур чер участокары бээрине чөпшээрели барда боттандырат. Геологтуг шилчелээшкниң болгаш чер иштиңи еске-даа ажыгла-лы-биле холбашкан ажылдарың чорударыңга чер участокары бээрине Россия Федерациязының хоойлузудулганы-биле доктааткан чурум эзугаар, амыктыг ажылдарың чорудар төлөөлелди бадылаан соонда, боттандырат»;

9) 17 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«17 чүүл. Чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге дээш конкурстарың азы аукционнарың эртерери»

1) Чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге конкурстарың азы аукционнарың эртериниң дугайында, конкурстар болгаш аукционнар комиссияларының составың болгаш ажылың чурумунуң дугайында, а ол ышкаш Тыва Республиканың девискээринде турар чер иштиңи участокарың бөлүктөрине хамаарыштыр ындыг конкурстарың азы аукционнары эртериниң чурумун болгаш байдалдарын тодардырың, чер иштиң күрүне фондузун удуртур федералдыг органы азы оон девискээр органы боттандырат, а Россия Федерациязының иштиңи далай суларын, девискээр далайыңың болгаш континенталдыг шельфтин чер иштиңи участокары бөрүзүңге азы чер иштиңи участокары бөлүктөрине хамаарыштыр – Россия Федерациязының Чазаны боттандырат. Чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге конкурс туңуз азы аукционнуң түнелдерин бадылаар дугайында шилчирлери конкурсту азы аукционну эртерген ай, хүнден эгелээр, 30 конук эртен хуусаада хүлээп алыр

Конкурстар азы аукционнар комиссияларының составыңа ол ышкаш Россия Федерациязының иштиңи далай суларын, девискээр далайыңың болгаш континенталдыг шельфтин чер иштиңи участокарыңга эрге бээр талазы-биле конкурстар азы аукционнар комиссияларыңдан аңыда, Россия Федерациязының чогуур субъектиңиң күсөкчи эрге-чагырга органың төлээлериң кириер

2) Чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге конкурстар эртерип турар үедө тилчелерин илердериниң кол-кол үнелел барымдаллары болза, чер иштиңи участокарыңга геологтуг шилчелээшкниң программаның эрте-техниктиг деңгели, амыктыг казымалдарың үзүндүүнүң долузу, девискээриң социал-экономиктиг көжүлдээңге үлеу, чогуур программалары боттандырының хуусаазы, чер иштиң болгаш долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле деңгелерниң чогумчалыг, Россия Федерациязының национал айыыл чок чорунуң сонуургалдарың үчүдө

3) Чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге аукцион эртерип турда, тилчелерин илердериниң кол-кол үнелел барымдаллары – чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге дээш, чаңгыс катап телевириң хемчээли болур

4) Бир эвес чүгө чаңгыс киржикчиңден чагыг киргени-биле холбаштыр, чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге чарлаттынган конкурс эртен деп санаткан таварылгада, чер иштиңи участокарыңга ажыглаарыңга чөпшээрелди чарлаттынган конкурстуң негелделери-биле ол киржикчиң берген бооп болур

Чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге болур аукционнар дугайында чарлап бүгү-россияны болгаш республиканың массалаг информация чөпшээрелге 45 конуктан орайтап чарлаттынган турар, а болур конкурстар дугайында – бир дугаар чарлап дыктаның санааны-биле оларны эртерер ай, хүн болгаш чылыга чедир 90 конуктан орай эвэст парлаттынган болур уурлуг. ындыг чарладар парладары-биле массалаг информация чөпшөөрүн шилчирлери чер иштиң күрүне фондузун удуртур федералдыг органы азы оон девискээр органы боттандырат

Продукция кезээниң дугайында дугуржулга чарары-биле чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге конкурсту азы аукционну эртерериниң чурумун болгаш байдалдарын Россия Федерациязының хоойлузудулганы дүүштүр тодардыр»

10) 20 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«20 чүүл. Чөпшээрел бээрине күрүне системаның организастыг хандырылганы Чөпшээрел бижик (лицензия) бээрине күрүне системаның организастыг хандырылганың чер иштиң күрүне фондузун эргелеп башкарар органы азы Тыва Республикада оон девискээр кезээңге онаал дагыр

Чер иштиң күрүне фондузун эргелеп башкарарың федералдыг органы азы оон девискээр органы:

1) ажыглаары-биле бээр кылдыр саналдап турар объектилериниң даңзызы болгаш оларны бээрине негелде-байдалдарын белеткээр болгаш бадылаар;

2) айтышыкы Россия Федерациязының субъектилериниң бүрүн эргезинге хамаарып чер иштиңи участокарыңга ажыглаар чөпшээрел бижиктен аңыда, чөпшээрел бээрине күрүне системаның бөлүктээшкниң хандыра;

3) айтышыкы Россия Федерациязының

субъектилериниң бүрүн эргезинге хамаарып чер иштиңи участокарыңдан аңыда, чер иштиңи участокары бөрүзүңге хамаарыштыр амыктыг казымалдарың геологтуг шилчелээшкниң кылыр, разведкалар болгаш тывар сорулгалары-биле чер иштиңи участокарыңга ажыглаарың негелделерин белеткээрин боттандырат

Тыва Республиканың девискээринде турар чер иштиңи участокарыңга хамаарыштыр Тыва Республиканың күсөкчи эрге-чагырга органы:

1) айтышыкы Тыва Республиканың бүрүн эргезинге хамаарып чер иштиңи участокарыңга ажыглаар чөпшээрел бижиктин күрүне системаның бөлүктээшкниң хандыра;

2) айтышыкы Тыва Республиканың бүрүн эргезинге хамаарып чер иштиңи участокарыңга ажыглаарың негелделерин белеткээрин боттандырат

3) чер иштиң күрүне фондузун удуртур федералдыг органы азы девискээр органы-биле чер иштиңи участокарыңга ажыглаар чөпшээрел бижиктин программаның тургузарың, конкурстар азы аукционнар эртердериниң негелделеринин болгаш чөпшээрел бижиктин негелделериниң талазы-биле саналды кирип болур

Чер иштиңи участокарыңга ажыглаарыңга лицензияларың долдураарың, күрүне бүртүкелериниң база бээрине чер иштиң күрүне фондузун удуртур федералдыг органы азы девискээр органы боттандырат

Амыктыг казымалдарың ниити тарал негелдери черлери бар чер иштиңи участокарың азы тус чер ужур-дузалыг чер иштиңи участокарыңга ажыглаары-биле, а ол ышкаш амыктыг казымалдар тывары-биле холбашпаан, чер иштиңи улуг тудугларын тудар болгаш ажыглаар сорулга-биле ажыглаар тус чер ужур-дузалыг чер иштиңи участокарыңга лицензияларың долдураарың, күрүне бүртүкелериниң болгаш тыпсырың чурумун Тыва Республиканың Чазаны доктаадыр

Чер иштиңи участокарыңга ажыглаарыңга чөпшээрели бээрине чурумун Россия Федерациязының хоойлузудулганы-биле доктаадып тургузар»;

11) 21 чүүлдүң ийги кезээни күжүн чидирген деп санаар;

12) 22 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«22 чүүл. Чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эрге шилчирлери катап телевириң чөпшээрел бижиктен аңыда, амыктыг казымалдарың лицензияны катап долдураары

1) Чер иштиңи участокарыңга ажыглаар эргениң сайгарыкчы амыктыг чорудууганың еске субьектиңиң шилчирлери дараазында таварылгаларда болур;

1) юридиктиг эргелиг албан чери – чер иштиңиң амыктыг казымалдары ону чартырының аргазы-биле, оон организастыг-эрге-хоойлу хевириниң өскерилгени-биле эде организастаан таварылгада;

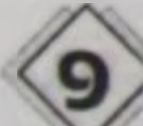
2) юридиктиг эргелиг албан чери – чер иштиңиң амыктыг казымалдары оне эске юридиктиг эргелиг албан черин кадарының азы оон Россия Федерациязының хоойлузудулганы-биле дүүштүр, еске юридиктиг албан чери-биле катты-жарының аргазы-биле эде организастаан таварылгада;

3) юридиктиг эргелиг албан чериниң – чер иштиңиң амыктыг казымалдары, бир эвес еске юридиктиг эргелиг албан чери чер иштиңиң амыктыг казымалдары салып турар негелделерин хандырыңга болза, а ол ышкаш ажылдар чорударың айыыл чок болуу-биле эргежок чугула саң-хөө болгаш техниктиг херекселдерлиг мергезилдерлиг специалистерлиг болур болза, Россия Федерациязының хоойлузудулганы-биле дүүштүр, оон еске юридиктиг эргелиг албан черинге каттышканың хараазы-биле амыктыг чорудууганы соксаан таварылгада;

4) юридиктиг эргелиг албан чери – чер иштиңиң амыктыг казымалдары, бир эвес катап тургустунган юридиктиг эргелиг албан чери мурнунда чер иштиңиң амыктыг казымалдары чер иштиңиң участокарыңга ажыглаарыңга берген чөпшээрелиңге дүүштүр амыктыг чорудууганың уламчылаар сорулгалыг болза, Россия Федерациязының хоойлузудулганы дүүштүр ону аңылаарың азы оон еске юридиктиг эргелиг албан черин үндүрериниң аргазы-биле, эде организастаан таварылгада;

5) юридиктиг эргелиг албан чери – бир эвес чаа юридиктиг эргелиг албан чери Россия Федерациязының хоойлузудулганы дүүштүр тургустунган болгаш аңаа чер иштиңи участокарыңга ажыглаар чөпшээрелде айткан амыктыг чорудууганы боттандыры-биле эргежок чугула эт-хөргөңнү дамыткан, оон иштиңде чөпшээрелдиг участокарыңга кызыгаарларыңда тудуг объектилериниң эрте-техниктиң составыңдан, а ол ышкаш чер иштиңиң казымалдарын ажыглаары-биле холбашкан амыктыг чорудууганы хевирлерин боттандырыңга чугула чөпшээрел болгаш мурнунда юридиктиг эргелиг албан чериниң чер иштиңиң амыктыг казымалдарың чаа юридиктиг эргелиг албан чериниң эге капиталында үлүү чер иштиңиң участокарыңга ажыглаар эрге шилчирлери үезинде чаа тургустунган юридиктиг эргелиг албан чериниң эге капиталының чартыңдан эвэст эвес болза, чер иштиңиң амыктыг казымалдары чер иштиңиң участокарыңга ажыглаарыңга чөпшээрелге дүүштүр, бердинген чер участокарыңга амыктыг чорудууганы уламчылаары-биле тургустунган чаа юридиктиг эргелиг албан чериниң тургузукчу болур;

6) юридиктиг эргелиг албан чериниң чер иштиңиң участокарыңга ажыглаарың эргезин дамыды – кол ниитилел болуп турар чер иштиңиң амыктыг казымалдары, оон чагыргазында турар ниитилел болуп турар юридиктиг эргелиг албан черинге, юридиктиг эргелиг албан чериниң чер иштиңиң участокарыңга ажыглаар эргени дамыды – чагырткан ниитилел болуп турар чер иштиңиң амыктыг казымалдары, оон кол ниитилел болуп турар юридиктиг эргелиг албан черинге, бир эвес Россия Федерациязының хоойлузудулганы дүүштүр тургустунган чер иштиңиң амыктыг казымалдары эргезин дамыдып турар юридиктиг эргелиг албан чери чер иштиңиң амыктыг казымалдары Россия Федерациязының хоойлузудулганы-биле берип турар негелделеринге, ол чер иштиңиң участокарыңга ажыглаар эрге конкурсу азы аукцион

дуганы боттандыры-биле эргежок чугула эт-хөрөңгини, оон иштинде чөпшээрелдик участо-торунга кызыгарында кылып объектилерини эт-хөрөңгизини иштинден эт-хөрөңгини, а ол ышкаш юридикти эргелиг албан чериниң чер иштинин участогун ажыглаар эргени дамчыдары - кол нитилелдин чагыргазында турар нитилел болуп турар чер иштинин ажыглакчызы, ол-ла кол нитилелдин чагыргазында турар нитилел болуп турар юридикти эргелиг албан черинге, айттыгын байдалдары сагып турда, оон айттыгын биле дамчыткан турар;

7) «Өрө төлөп шыдавазын дугайында (буураашкын) Федералдык хоойлу-биле көрдүнген чурум езугаар, субъектинин саигарлыкчы ажыл-чорудулганын бүдүрүлгенин-буураашкынның (чер иштинин ажыглакчызын) эт-хөрөңгизин (хөрөңги болуу) садып алары, эт-хөрөңги садып алынычы Россия Федерациязынын хоойлужудулгазын дүүштүр тургускан, чер иштинин дугайында Россия Федерациязынын хоойлужудулгазы биле чер иштинин ажыглакчызынга хүлээди мергелигдиг негелделерин харыылаар, юридикти эргелиг албан чери болур;

2) Чер иштинин участогун ажыглаар эргеже шилчип турар үедө, чер иштинин участогун ажыг-лаарын чөпшээрелди катап долдурар алаар. Бо таварылгада, шагдагы чөпшээрелдин док-таадып каан чер иштинин участогун ажыглаар-нын негелделери катап көрдүмөс.

3) Продукция кезээнин дугайында дугуржул-ганын үндөзүннүг сайгарлыкчы ажыл-чору-дуга субъектилеринге берген чер иштинин участогун ажыглаар эргени дамчыдарын болгаш чер иштинин участогун ажыглаар чөпшээр-рел бижишти катап долдурарын «Продукция кезээнин дугайында дугуржулгалар дугайында» Федералдык хоойлуга дүүштүр боттандыраар.

4) Чер иштинин участогун ажыглаар чөпшээрел бижишти ол ышкаш юридикти эргелиг албан черлериниң - чер иштинин ажы-лакчыларынын аттары өскерилгенде, катап долдурар болур.

5) Чер иштинин участогун ажыглаар-нын чөпшээрел бижини катап долдурарын чурумун чер иштинин күрүне фондузун удуртуп федералдык орган доктаадып тургузар.

Чер иштинин участогун ажыглаарын чөпшээрел бижини катап долдурарында ойталаан таварылгада, судче хонудал кирип болур.

6) Доктааттыгын чурум езугаар юридикти эргелиг албан чериниң садып алган участогун азы чер иштинин участогун ажыглаар эргени үш дугаар кижиге дамчыдып болбас, оон иш-тинде «Чер иштинин дугайында» Россия Феде-рациязынын Хоойлузу-биле азы өске-даа феде-ралдык хоойлулар биле көрдүнгөн таварыл-галардан аңгыда, камааты хоойлужудулгазы-биле доктааттыгын чурум езугаар чайлап бээри болдунмас.

Чер иштинин участогун ажыглаары-биле юридикти эргелиг албан чериниң садып алган чөпшээрел бижини, доктааттыгын чурум езугаар, үш дугаар кижиге дамчытынмас, оон иштинде ажыглаары;

13) 24 чүүлде «Эдилекчилери» деп сөстү ал кааптар, «Чер участогунун» деп сөстөрүнн соонга «Чер ажыглакчылары, чер эдилекчилери болгаш чер участогунун арендаторлары» деп сөстөрнн немээр;

14) 25 чүүлдү ийги кезээне дараазында уткалыг 9, 10 пунктуларын немээр;

«9) чер иштинин ажыглакчызынын чер иштинин дугайында Россия Федерациязынын хоойлужудулгазы биле көрдүнгөн отчеттарны кирибери;

10) оон билдиришики-биле чер иштинин ажыглакчызын эгелээшкини-биле;

15) 29 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири;

«29 чүүл. Ажыктыг казымалдарын болгаш чер иштинин участогунун чыдар черлеринин геологтуг-экономикиг база үне өртөзүн доктаадыры

Чер иштинин ажыглаар харылзааларын күрүне таарыштыргазын база минерал чыг эт баазазын хөгжүдеринин сорулгаларын ший-тирлээрин ажыктыг казымалдарын болгаш чер иштинин участогунун чыдар черлеринин геологтуг-экономикиг база үне өртөктерин доктаадырын ажыглаашаан, боттандыраар. Ажыктыг казымалдарын болгаш чер иштинин участогунун чыдар черлеринин ажыктыг казымалдарын хевиринин талазы-биле геологтуг болгаш экономикаг база үне өртөзүн док-таадырын методиказын чер иштинин күрүне фондузун удуртуп федералдык орган бады-лаар»;

16) 33 чүүлде:

а) бирги кезээнде «республика» деп сөстү «федералдыг» деп сөс-биле солугур;

б) ийги кезээнде: «республика» деп сөстү «федералдыг» деп сөс-биле солугур;

«чер иштинин фондузуну» деп сөстөрүнн соонга «азы оон девискээр органнын» деп сөстөрнн немээр;

17) дараазында уткалыг 33 чүүлү немээр:

«33 чүүл. Чер иштинин геологтуг шийчи-лээшкин болгаш өске-даа ажыглакчы-биле холбашкан ажылдарын чорудуп турар үедө чер участогун бээри болгаш хавыраы

Чер иштинин геологтуг шийчилээшкини болгаш өске-даа ажыглакчы-биле холбашкан ажылдарын чорударына эргежок чугула чер участогунун чер хоойлужудулгазы-биле док-тааттыгын чурум езугаар база байдалдарда бээр

Айттыгын чер участогун күрүне азы муниципалдыг херегелдерге, Россия Феде-рациязынын хоойлужудулгазы-биле доктаатты-ган чурум езугаар, хавырган боол болур»;

18) 38 чүүлде:

а) чөдиги кезээн дараазында эдилге-биле бижири

«Ажыглаары-биле берип турар чер иштинин участогунун дугайында геологтуг, эконо-миктиг болгаш экологтуг информацияның ажык-тыг казымалдар курлавырларын күрүне экс-пертизазын чер иштинин ажыглакчыларының акша-хөрөңгизи-биле боттандыраар»;

б) дараазында уткалыг кезектерин немээр:

«Ажыглаары-биле берип турар чер иштинин участогунун дугайында геологтуг, эконо-миктиг болгаш экологтуг информацияның ажык-тыг казымалдар курлавырларын күрүне экс-пертизазын чорударын чер иштинин күрүне фондузун удуртуп федералдык орган боттандыраар болгаш (тус чер учур-дузалыг ажыктыг казымалдарын, чер иштинин участогунун нити тараан черлери бар чер иштинин участогунун кезээге, а ол ышкаш ажыктыг казымалдар тывары-биле холбашпаан, чер иш-тинин тудугларын тудар болгаш ажыглаар со-рулга-биле ажыглап турар тус чер учур-дузалыг

чер иштинин участогунун кезээге) Россия Федерациязынын Чазаанын доктааткан чуруму езугаар, Тыва Республиканын Чазаа боттандыраар. Айткан экспертиза чорудары дээш тө-левир, тус чер учур-дузалыг ажыктыг казымал-дарын, чер иштинин участогунун нити тараан черлери бар чер иштинин участогунун кезээге айткан экспертиза Тыва Республиканын Чазаа чорутканы дээш Тыва Республиканын бюджетинин орулгаларынче кирип турар төлеверлерден аңгыда, а ол ышкаш ажыктыг казымалдар тывары-биле холбашпаан, чер иштинин тудугларын тудар болгаш ажыг-лаар сорулга-биле ажыглап турар тус чер учур-дузалыг чер иштинин участогунун кезээге федералдык бюджеттин орулгаларын кирип турар.

Ажыглаары-биле берип турар чер иштинин участогунун дугайында геологтуг, эконо-миктиг болгаш экологтуг информацияның ажык-тыг казымалдар курлавырларын күрүне экс-пертизазын чорудары дээш төлеверлерин хем-чээлин болгаш ону тирттарын чурумун Россия Федерациязынын Чазаа тодарадары»;

19) 43 чүүлдү ийги кезээнде «республика-ны» деп сөстү «федералдыг» деп сөс-биле солугур, «чер иштинин фондузу» деп сөстөрүнн соонга «азы оон девискээр органнын» деп сөстөрнн немээр;

20) 45 чүүлде:

а) бирги кезээнде «болгаш Тыва Республиканы» база «болгаш долгандыр турар хүрээ-ледди болгаш бойдус курлавырларын камга-лаар республика органы» деп сөстөрнн ал кааптар,

б) ийги кезээн күжүн чидирген деп санаар;

21) 49 чүүлде:

а) бирги кезээн күжүн чидирген деп санаар;

б) ийги кезээн дараазында эдилге-биле бижири

«Чер иштинин ажыглап тура, дараазында төлеверлерни кылгыр:

1) чөпшээрел бижиште тайылбырлаан тодаргай болуушкуннар таваржып келгенде, чер иштинин ажыглааны дээш чыгыш удаа төлеверлер;

2) чер иштинин ажыглааны дээш доктаамал төлеверлер;

3) чер иштинин дугайында геологтуг медээ дээш төлевер;

4) конкуруска (аукционга) киржири дээш чыгыш;

5) чөпшээрел бижишти бергени дээш чыгыш;

а) бешки кезээн дараазында эдилге-биле бижири

«Продукция кезээнин дугайында дугуржул-галар чарып турда, «Продукция кезээнин дугайында дугуржулгалар дугайында» Федералдык хоойлу-биле дүүштүр Россия Федерациязы биле чер иштинин ажыглакчызынын аразында минералдык чыг этти казып тывар экзекти көөр. Продукция кезээнин дугайында дугуржулганын талаалакчызы болуп турар чер иштинин ажыг-лакчызы «Продукция кезээнин дугайында дугуржулгалар дугайында» Федералдык хоойлу-биле болгаш Россия Федерациязынын хоойлу-жудулгазы биле доктааттыгын кезээге болгаш чурум езугаар, чамдык үндүрүлгөр болгаш өске-даа ыяап кылгыр төлеверлер тирттарында хостадыр. Айткан үндүрүлгөр болгаш төле-верлер тиртары «Продукция кезээнин дугайында дугуржулгалар дугайында» Федералдык хоойлуга дүүштүр чардынган продукция кезээ-нин дугайында дугуржулгаларын негелделе-ринге дүүштүр продукция кезээ-биле солут-тунар. Күрүненин продукция кезээнин дугайында дугуржулганын негелделери-биле дүүш-түр кылдыган продукция кезээнин түнчелинде алдынган продукцияны хуваарын азы чер иш-тинин участогун ажыглаары-биле берип турар девискээрде оон Россия Федерациязынын бол-гаш Тыва Республиканын аразында үне өртөзүн Россия Федерациязынын күссөкчи эрге-чагыр-газынын чогуур органнын болгаш Тыва Рес-публиканын күссөкчи эрге-чагырга органны-биле чарган керээлеринин үндөзүннүг бот-тандыраар.

Чер иштинин ажыглап турда төлеверлерин хемчээлин, чурумун болгаш продукция кезээнин дугайында дугуржулгаларын күссөдип турда ындыг төлеверлерин тирттарынын негелделерин Россия Федерациязынын хоойлужудулгазынга дүүштүр, дугуржулгага ат салган чылында күштү болуп кирген, айттыгын дугуржулгалар-биле доктаадыры»;

22) 50 чүүлү күжүн чидирген деп санаар;

23) 56 чүүлү дараазында эдилге-биле бижири

«56 чүүл. Конкуруска (аукционга) кириш-кени дээш база лицензия бергени дээш чыр акша

Конкуруска (аукционга) киришкени дээш чыылданы оон шупту киржири кирир болгаш ол чагылар бүрүткээринин негелделе-ринин бирээзи болур. Чыылданын түнүм кон-курсту (аукциону) билеткээринге, эрттире-ринге болгаш оон түнчелдерин үндүреринге, эвилелдеп кириштирген эксперттериниң шалгы төлеверинче үндүрген чарыгдалдар үнезиден үндүрүп тургаш, тодарадары».

Конкуруска (аукционга) киришкени дээш чыылданын түнү федералдык бюджеттин орул-газынче кирер. Нити тараан ажыктыг казымал-дарын чыдар черлери бар чер иштинин учас-тогунун азы тус чер учур-дузалыг чер иш-тинин участогунун талазы-биле конкуруска (аукционга) киришкени дээш чыылданын түнү, айттыгын участкаларда чер иштинин ажыглаарын чорудуун таарыштырып турар Тыва Рес-публиканын бюджетинин орулгаларынче кирер».

Чер иштинин ажыглаары-биле лицензия бер-гени дээш чыылданы айткан лицензияны берип турда, чер иштинин ажыглакчылары кирир. Чыылданын түнү берип турар чөпшээрел бижишти билеткээринге, долдурарына болгаш бүрүткээринге үндүрген чарыг далдын үнезиден үндүрүп тургаш, тодарадары».

Чер иштинин ажыглаары-биле лицензия бер-гени дээш чыылданын түнү федералдык бюд-жеттин орулгаларынче кирер. Нити тараан ажык-тыг казымалдарын чыдар черлери бар чер иш-тинин участогунун азы тус чер учур-дузалыг чер иштинин участогунун ажыглаарына ли-цензия бергени дээш чыылданын түнү, айт-тыгын участкаларда чер иштинин ажыглаарын чорудуун таарыштырып турар Тыва Рес-публиканын бюджетинин орулгаларынче кирер».

2 чүүл

Бо Хоойлу оңу албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур

Тыва Республиканын Чазаанын Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай № 322 УХ-II 2007 чылдың октябрь 31

«Чер дээш төлевер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күжүн чидирген деп санаарының дугайында Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың сентябрь 19-та хүлээл алган

Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың октябрь 25-те чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл
1999 чылдың июнь 30-де №254 «Чер дээш төлевер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузу (Тувинская правда, 1999 чылдың июнь 29-та);

2000 чылдың декабрь 7-де №794 «Чер дээш төлевер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дугайында Тыва Республиканың Хоойлузу-биле («Шына, 2000 декабрь 19-та; Тувинская правда», 2001 чылдың январь 23-те);

2003 чылдың октябрь 20-де №395 УХ-I «Чер дээш төлевер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дугайында Тыва Республиканың Хоойлузу-биле («Шына, 2000 декабрь 19-та; Тувинская правда», 2001 чылдың январь 23-те);

2004 чылдың июнь 30-де №629 УХ-I «Чер дээш төлевер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дугайында Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың сентябрь 19-та хүлээл алган

Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың октябрь 25-те чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл
2007 чылдың июль 23-те №140 УХ-II «Тыва Республиканын күрүне эрге-чагыргазынын органнын суг хамаарылгаларына таарыш-тырылганын дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна (Тувинская правда, 2007 чылдың август 2-де; «Шына», 2007 чылдың август 9-та) дараазында өскерилгелерни кирир.

1) 3 чүүлде:

а) 1 кезээнде «болгаш суг ажыглакчылары» деп сөстөрнн «хуу кижилер, юридиктиг эргелиг

«Тыва Республикага хөөржүдеринин болгаш хөөржүдүлгө хөрээнин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың сентябрь 19-та хүлээл алган

Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың октябрь 11-де чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл
2000 чылдың август 16-да №543 «Тыва Рес-публикага хөөржүдеринин болгаш хөөржүдүлгө хөрээнин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна (Тувинская правда, 2000 чылдың сентябрь 26-да, декабрь 19-та; 2001 чылдың январь 6-да; 2004 чылдың декабрь 31-де; 2007 чылдың июнь 23-те; «Шына», 2000 чылдың де-кабрь 21-де; 2007 чылдың июль 7-те) дараа-зында өскерилгелерни кирир:

1) 3 чүүлүн ийги домаан дараазында ре-дакция-биле бижири

«хөөржүдүлгени өлгөн кижинин мага-бодун (артынчылары) черге (хөөрге, чевегге орну-шудары), отка (сөөктүг урнаны дараазында

«Кеш-венерология, туберкулезка удур, наркология, онкология болгаш психиатрия диспансерлеринге тускайлаттыгын эмчи дузазын көргүзеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың сентябрь 19-та хүлээл алган

Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың октябрь 11-де чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл
2004 чылдың декабрь 29-та №1162 УХ-I «Кеш-венерология, туберкулезка удур, нарко-логия, онкология болгаш психиатрия диспан-серлеринге тускайлаттыгын эмчи дузазын көр-гүзеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна (Тувинская правда, 2004 чылдың декабрь 31-де, 2005 чылдың июнь 30-де, 2007 чылдың июнь 28-те; «Шына», 2007 чылдың июль 10-да) дараазында өскерилгелерни кирир:

1) 4 чүүлде:

а) 2 кезээнде «ажыл-чорудулганын айттыгын хевиринге чөпшээрел бижишти алган ам-булаторлуг-поликлиника болгаш стационарлыг албан черлеринде» болгаш «аккредитацияны эртен болгаш специализация сertiфикады бээр» деп сөстөрнн ал кааптар, эмчи специ-алисти-биле» деп сөстөрнн мурнунга эмчи-профилактиктиг албан черлеринин» деп сөс-тернн немээр;

2) 11 чүүлде:

а) 3 кезээнде «Тыва Республиканың Хоой-лужудулгазы-биле» деп сөстөрнн «федералдык хоойлулар-биле» деп сөстөрнн биле солугур;

б) 4 кезээнде:

бирги кезээнде «Тыва Республиканың К-ституциязы-биле» деп сөстөрнн «федералдык хоойлулар-биле» деп сөстөрнн биле солугур;

3) 12 чүүлүн 1 кезээнде «Туберкулез-биле» болгаш «наркологтуг» деп сөстөрнн ал кааптар

2 чүүл

Бо Хоойлу оңу албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур

Тыва Республиканың Чазаанын Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай №344 УХ-II 2007 чылдың октябрь 31

«Азыракчыларын (ажаал-тежээкчилерин) өг-бүлелеринде, уруг азырап алган өг-бүлелерде турар уругларга үндүрүп берген акшалары болгаш азырап алган ада-иелерин күш-ажыл төлеверин төлөп бээринин чурумун болгаш хемчээлдеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна 5 чүүлүгө өскерилгелер кириринин дугайында Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың сентябрь 19-та хүлээл алган

Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың октябрь 11-де чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл
2007 чылдың июнь 18-те №195 УХ-II «Азы-ракчыларын (ажаал-тежээкчилерин) өг-бү-лелеринде, уруг азырап алган өг-бүлелерде ту-рар уругларга үндүрүп берген акшалары бол-гаш азырап алган ада-иелерин күш-ажыл тө-леверин төлөп бээринин чурумун болгаш хем-чээлдеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна 5 чүүлүн 3 кезээге («Тувинская правда», 2007 чылдың июнь 26-да) өскерилгени оңу дараазында редакция-биле биживишаан кирир.

«3) Бо Хоойлу күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш:

2006 чылдың июль 17-де №1911 УХ-I «Азы-ралда (ажаал-тежээкте) турар уругларын ту-дарына азыракчыларга (ажаал-тежээкчилер-ге) акшаларын төлөп бээринин чурумун бол-гаш хемчээлинин дугайында» Тыва Респуб-

Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дуга-йында» Тыва Республиканың Хоойлузу биле (Тувинская правда, 2004 чылдың июль 6-да; 2004 чылдың декабрь 29-та №1036 УХ-I «Чер дээш төлевер дугайында» Тыва Рес-публиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузу биле (Тувинская правда, 2004 чылдың декабрь 31-де, «Шына», 2004 чылдың декабрь 31-де) кири-ген өскерилгелер-биле күжүн чидирген деп санаар

2 чүүл
Бо Хоойлу оңу албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур

Тыва Республиканың Чазаанын Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай №318 УХ-II

2007 чылдың октябрь 31

«Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазынын органнын суг хамаарылгаларына таарыштырылганын дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың сентябрь 19-та хүлээл алган

Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың октябрь 25-те чүүлдүг деп көргөн

1) 4 кезээн күжүн чидирген деп санаар;

2) 8 чүүлү күжүн чидирген деп санаар

2 чүүл

Бо Хоойлу оңу албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур

Тыва Республиканың Чазаанын Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай №325 УХ-II

2007 чылдың октябрь 31

хөөржүдери-биле кремация), сугга (Россия Фе-дерациязынын нормативи; хоойлу дурм акти-лары-биле тодарадыр чурум езугаар сугга ор-нушудары) хөөржүдеринин даргазы-биле чору-дуп болур»;

2) 23 чүүлүн 2 кезээнде «Аңгылап бээр» деп сөстөрнн «Бээр» деп сөс-биле солугур

2 чүүл

Хөгжүм уран чүүлү

ЭРТИНЕВИС — ХӨӨМЕЙИВИС, ХӨГЖҮМҮВҮС

Сөөлгү чылдарда эскерип турарга, Тываже кээп турар даштыкы турист кижилерниң саны аажок көвүдзэн. А харын-даа мырыңай Тывага кыштап, чурттай бергилээри безин бар. Бо кижилер чүге, чүнү-ле сонуургааш, Тываже кээп турар ирги?

Оран-таңдывысты сүзүглеп, чүдүп чоруур езу-чаңылдарывыстың, шажын-чүдүлгөвистиниң бурун хевээр артканы, бойдузувустун каас-чаражы, үндезин культуравыстың бай-байлаа туризм-биле ажылдаарына сонуургалдыгларга идиг болуп турары билдингир.

Тыва чер, тыва чурт, тыва чон — бо бүгүнү делегейге алдаржып чоруур бир ховар эртиневис — хөөмейивис, хөгжүмүвүс бар. Эрткен чүс чылдың 80 чылдарының төңчүзүндөн эгелеп, бо үеге чедир, Тываның байлак хөөннери улуг хөгжүлдени чедип алган. Тыва хөөмейи-сыгыттың чараш, каш янзы хевирлеринин, тыва хөгжүм херекселдеринин уян үннеринин чаңгыланмааны чурт делегейде чок дизе, хөөредиг болбас ийик. Сонгу-мурнуу Америка, Африка, Австралия дээш, Мадагаскар деп ортулукка безин тыва кижиниң изи бастынып, кайгамчык үнү чаңгыланган. «Тыва» ансамбли, тыва чоннуң ат-алдарлыг төлдери, хөөмейжилери чораан Геннадий Чаш, Геннадий Тумат бо хүнде тыва чоннуң чоргаланып чорууру Кайгал-оол Ховалыгының удуртканы «Хүн-Хүртү» бөлүү, «Чингиз Блюз» деп кинода мөңгөжирзэн Конгар-оол Ондарның, тыва роктуң көскү хөгжүмчүзү Альберт Күвээзинниң, эртемденнеривис Зоя Кыргыз, Валентина Сюзюкейниң маңаа кириген үлүг-хуузу улуг. Улугларының изин салган чоруур аныяк бөлүктөр «Чиргилчин», «Алаш», «Тыва кызы» база-ла делегейге Тываны алдаржыдарына боттарының үлүг-хуузу кирип турар.

Тыва хөгжүмү, хөөмейи-сыгытты сонуургаары-биле кээп турар туристер Тываже боттары эш-өөрлерин таварыштыр кээп турган болза, чоокта чаа олзга чаа байдал тургустунган. «Pure Natural Music» (тивалаарга «Бойдустан хөгжүм» дээн уткалыг) база «Азия төвүнүң культуразының төвү» деп Америкада компанияларның директору Александр Бапанов, база компанияның кежигүннери болур «Чиргилчин», «Октай» деп билдингир бөлүктөрүнүн хөөмейжилери, ыраажыларының күжү-биле туризм талазы-биле бир чаа ажылдың түңнели көстүп келген.

Делегейниң 5 аңгы чурттарындан хөөмейи-сыгыт, хөгжүмге база тываларның көшкүн чуртталгазын сонуургаан онзагай туристер август 12-ден 25-ке чедир Кызылга аалдап келгеш барган. Оларның келген кол чылдагааны, угланышкыны — Тывага болуп эртер бир дугаар делегей чергелиг тыва культураның өөредилгелери болган. Оларның сонуургал, кичээгейин хаара туткан республика Наадымы база Тываның каас-чараш булуңу Эржейге 6 хонук ишинде болуп эрткен өөредилгелер, мастер-класстар болгаш август 25-тиң хүнүнде тыва национал оркестр-биле ужуражылга-концерттен хөйүнү билип алганнар.

Америка, Англия, Дания база ыраккы Австралиядан 14 турист Мөңгүн-оол Ондар, Игорь, Айдыс-маа Көшкендейлер, Алдар Дамдын, Шончалай, Начын Чоодуларның, орус ыраажылар бөлүү «Октайның» директору Надежда Васильевна Пономаревааның удуртулгазы-биле тыва хөгжүмге сонуургалын бедидип, хөөмейи-сыгыттан аңгыда игил, бызаанчы, дошпулуурга тыва аялгаларны ойнап өөренип, тыва дыл-биле танышкан. Олууг ажыл соонда, чамдык хөгжүмчүлөр-биле чугааны кылдым. Ону допчузу-биле таныштырып көрей.

Энрике Угаоде. Ол АКШ-тың Орегон штатының Пордлант деп хоорайындан келген. Янзы-бүрү чоннарның хөгжүмүн сонуургал чоруур. Боостан ырының солун үннерин ол Орегон штатында хостуг үезинде медитация-биле үннер ажылгап турар бөлүккө барып эгелээш, сонуургал эгелзэн. Ооң ол тывызыксыг үннерге сонуургалы 2004 чылда Тыва деп черден келген «Чиргилчин» бөлүүнүң өөредилгелеринге олар-биле танышканының соонда улам быжыгып, тыва хөгжүм, хөөмейиниң мөгөйкичи апарган. «Амгы үеде хөөмейни шуут-ла арыг тыва хевирин биле база күөстөй турар мен. Аңгы-аңгы чоннарның хөгжүмнеринден солун чүүлдерни тыва хөөмей-биле холуп, индий чоннуң РАГА деп ыраажыларның техниказының чажыттарын база хамнаар чорукту каттай сонуургал турар

мен. Бодунуң бодалдарымга төрүттүнген хөгжүмү СОРАЯ деп адаар-дыр мен» деп, ол чугаалады. Ындыг экспериментилерден аңгыда ол тыва хөгжүмү сонуургаан кижилерге таныштырып, боду база өөреникчилерлиг апарган, оларга тыва, хөөмей, хөгжүм херекселдеринин дугайында билиглерни бээрин кызыдып чоруур кижилер болду.

Джеймс Спенсер. Ол Американың Айдо штатындан келген 34 харлыг, хевир-шырайын көөрге, тываларзыг-даа, Американың үндезин чурттакчылары болуп индей чоннуң төлээзи кижилер болду. Ол бодунуң чуртунда аъттар хайнакташтырып өстүрүп чоруур чылгычы. 4 чыл бурунгаар «Чингиз-Блюз» деп Пол Пен деп ыраажының Тывага келгениниң дугайында кинону көргөш, тыва хөөмейин сонуургай берген. Джеймстиниң Тыва-биле «аарый» бергени шак бо кинода чурту, ооң хөөмейи-сыгыдын сонуургаанындан эгелзэн. Тывага келгеш, чылгычы кижилер болгаш тыва аъттарның өң-чүзүнүнүң, болгаш уксаазының индей чоннуң аъттарына дөмей болганын ол кайгап ханмаан. «Тыва хөөмейини шаам-биле өөренип алганымда, ам Айдо штатында бажынымга баргаш, хөөмейни ырлааш-ла, Тыва деп аттыг ийги бажынымны сактыр боор мен» деп, ол сеткилинден чугаалады.

Майло Силвейн. Чээрби-ле харлыг американыяк оол. Тыва хөгжүмү «Хүн-Хүртү» бөлүүнүң концерттеринин соонда сонуургал эгелзэн. Ынчан ол чаа-ла 12 харлыг турган. Тыва чоннуң бурун хөгжүм херексели игилдин хоюг, уян хөөннеринге ол алып, ойнап өөренип чажыттарын сонуургал эгелзэн. Ооң ачазы блюз ыраажызы хөгжүмчү кижилер болгаш, Майлога тыва игил садып берген. Ол «Хүн-Хүртү» бөлүүнүң концерттерин 20 ажыг катап көргөн. Сайзыраңгай бүгү-ле солун чаа хөгжүмнер чаңгылган делегейден ол чүгле игилди шилип алганы — тывызык. Шаамындыг чаа чүүлдерден бурун дазылдарже көрдүнген даштыкы кижилерден Майло чүгле чааскаан эвес, Финляндиядан, Япониядан база Американың өске штаттарындан игил ойнаарына сонуургалдыглар хөй. Майло бодунуң билиглерин ам-даа күштөлдирип, тыва дылды, чадаган, бызаанчы база ойнап өөренип алыр күзелдиг. «Тыва кижилер аялгалары дег, чараш-каас-тыр!» дээр. Аңаа дей-

нээрге, бистиң аныяктарда Ак-оол Кара-Сал, Максим Докпай, «Хүн-Хүртү» бөлүү, Кайгал-оол Ховалыг деп кымнарыл ол дээрзин билбес тывалар бары чаржынчыг.

Михаил Уолкер. Ол АКШ-тың Колорадо штатында Лавленд деп хоорайда чурттал-ажылдап чоруур 65 харлыг эртемден-оптик. Ооң чогаатканы астрономия эртемнеринде ажылгап турары улуг күштүг оптиктиг херекселдери чүгле черни эвес, октаргайның өске планеталарын шинчилээринге ажылгап турары сонуургалчыг болду. «Көшкүн чоннарның чурттал чорууру өглерин сонуургал келген мен. Тыва кижилерниң мага-бодундан шак мындыг онзагай үннер үндүрүп болур деп чүүлү билбес турган мен. Бо кайгамчык черге келгеш, хөөмейни өөренири менз берге болган-даа болза, башкыларның кызымак ажылының дузазы-биле хөөмейге дөмейлешкек үннерни тып алганым аас-кежик. Делегейде бурунгаар сайзыралдың улуг-улуг өскерлишиктеринин дүргөн болуп турары-биле, тыва чон боттарының байлак культуразының кадагалап-камгалап алыры биле сагыш-човаары чугула деп бодаар мен. Ынчангаш тыва кижилерге чүгле жини күзеп тур мен!» деп, ол чугаалады.

Тыва өг, чылгы мал, көшкүн амыдырал, тыва хөгжүм, хөөмей-сыгыт, тыва уян сеткил, чүдүлгө-сүзүк — ыдыктыг бурун чер-чуртувуска чурттал чораан өгбелери-вистин бо хүнде салгалга арттырганы байлак культуразының үндезин хевирлеринге сонуургал даштыкы кижилерни Тываже сорунзалап турары ол ышкажыл.

Ынчангаш хөөмейи-сыгыттың төөгүдөн онзагай күөселдезиниң дугайында аныяк-өскенге таныштырып, ортумак школаларның өөредилге программасынче ону кирир үе келген. Чаа ном, материалдар, чаштарга таарыштыр биззени-биле үнүп кээр болза, башкылар, ада-мелер чүге ажыла-лас деп? Бистиң республика ишинде өөредилгеде национал төлөвилелдин угланышкыны чүгле уругларның угаан-медерел сайзырадырының эвес, а эстетиктиг болгаш патриотчу кижизидилгеже көрдүнген сорулгаларны салып, национал культура, этика, эстетика, эң ылаңгыя көдээ школа-ларда «хөгжүм» дээн чижектиг кичээлдерге кичээгейини салыры күзөнчиг. Чежемейиниң бедик

эртемни онзагай угаанын эдилезе-даа, бодунуң чонунуң ук-төөгүдөн байлак культуразын билбес, ону үнелеп, хүндүлөп, өөренип албаан кижиниң дазылы бош, эртемни хүн-че күжү чок чадаң ышка дөмей-лээр-дир мен.

Аскап турар чүүлдеривис чүгле чоннуң кижизидилгезинде эвес, а профессионал денелде база деп бодаар мен. Хөөмейини өөредириниң талазы-биле бижиттинген методика азы удуртулга бо хүнге чедир ам-даа ном болуп чырыкче үнмээни шын. А ындыг номну хөөмейжи база эртемден бөлүк авторларның адындан чүге үндүрүп бол-базыл. Аңаа деннээрге, обертоннар үнүн канчаар үндүрүп ырлаары («Как петь обертоное пение» дээн чижектиг даштыкы авторларның номнары үнүп эгелзэн. А бистиңде эге көрүш-биле көөрге, хөөмейини, тыва хөгжүмүң сайзыралы бедик ышкаш, а херек кырында ындыг эвес. Ооң бадыткалың дараазында фактылардан көрүп болур. Республиканың хөгжүм школаларында тускай хөөмей класстары чок. Кызылда республиканың салым-чаяаныг уруглар школаларында безин хөөмей факультатив кылдыр санаттынып турар. Республиканың ниити өөредилге школаларында хөөмей, тыва хөгжүм бөлгүннери 2-3-ле черлерде ажылдап турар. Ооң чылдагааны «Хөөмейниң башкызы» деп тускай дипломнуң специалисттер чогуңда бе? Ам-даа Тывада хөөмейни эртең талазы-биле бад-тыккап бижиптөр күштүг билигиг, хөөмейниң хевирлерин боду арыг күөседип шыдаар чаңгыс эвес хөөмейжи эртем ажылдакчызын мынчага дээр кижизидип албаанывык делегейде хөөмейниң неперегей ат-алдарының бо хүнде херек кырында Тывада байдалы-биле дензилээрге дүүшпейн турары хомудамчыг.

2008 чылды Хөөмей чылы кылдыр чарлаарының дугайында айтырылганы Чыраак деннелинде көрдүмүп турар болганда, хөөмейни школадан на уругларга өөредирин негезе. Хары чоннарның төлдери тыва дылга, культурага, хөөмейи-сыгытка сонуургалдыг турда, боттарыныкы база олардан дудак чок болуп, ажы-төлдериныкы дамчыдып, үндезин культуравысты, дилывысты — алдын дазылывысты камгалап арттыраалыңар, чонум.

Чодураа ТУМАТ,
хөгжүм башкызы.

ҮЛҮГ-ХУУВУС КИИРИП ЧОР БИС

Чеден беш чыл дээрге, адаарга-ла, эвээш кылдыр сагындырар, а херек кырында кижилер назынынга деңнежип болур узун хуусаа болур.

Бистиң Арыскан ортумак ниити билиг школалары база ол хире үени чурттал эртип турар. Мынча хөй чылдар дургузунда школавыс чүнү көрбзэн дээрли — ортузунда демир суугу салган караңгы тар өрзөлдөрдөн эгелзээш, амгы шагының нарын дериг-херекселдери биле дериттинген чырык, делгем кабинеттерге чедир. Школавыс эргинин чеже-чеже бичи чаштар арта басып, эртем-билигин чедип ап, амыдырал-чуртталгазының эгезин моон ужуктаваан дээрли. Ооң бир көскү чижээнге 1999 чылдың доозукчулары боор бистиң класстың дугайында

силерге каксы таныштырайн.

Школаже 1988-89 өөредилге чылында 31 бичи чаштар өөренип киргеш, 1999 чылда 24 кижилер билигиниң аттестадын холга ап, школаны доостувус Ынча хөй жүк-бижик билбес ажы-төлдү өөредип-кижизидер улуг үүле баштайгы башкывыс Надежда Анатольевна Сатка онаашкан. Ам бо хүнде башкывыс-биле кады чаңгыс коллективте ажылдап чор бис. Ол дээш башкывыс биске аажок чоргаланып чоруур. География башкызы Валентина Владимировна Хаялдай, төөгү башкызы Айдымаа Васильевна

Калбак-кыс, база келир үениң орус дил башкызы, школада назы четпээнер талазы-биле инспектор, бо чүүлдүң автору башкыларывыс изин истеп, келир үениң салгалын кижизидеринге шыдаар шаавыс-биле үлүг-хууус кирип чор бис.

Бистерден аңгыда Арыг-Үзүү школаның Ружина Александровна Оруспай, Торгалыг школазында Олеся Сандак-Доржуевна Агбаан, Шагаан-Арыг школазында Лариса Васильевна Бадыгыр база-ла башкы мергежилни шилип алган чонунга бараан болуп ажылдап чорлар.

Оон ыңай аравыстан шагдаа, артист, садыгы дээш, кандыг мергежилдиг кижилер үнмээ дээрли. Бистиң класстың оолдар, уруглары черле ынчаш уран чүүл, спорт

болгаш өөредилге талазы-биле кончут салым-чаяаныг турган чүве Хоюг, өткүт үнүг ыраажыларывыс Азиямаа Сат, Лариса Бадыгыр болгаш Руфина Оруспай кожуун, республика чергелиг мөөрейлерге үргүлчү тилене, шаңнал-макталдарны удаа-дараа ап келдилер. Спортчуларывыс — Алексей Сенди, Константин Тас-оол, Азият Мунзук олар чыл санында эртип турар Президентиниң шаңналы дээш волейбол маргылдаазына Улуг-Хем кожуунуң адын төлептик камгалап келдилер.

Клазывысты аңгы-аңгы чылдарда удуртуп келген башкыларывыс: Ч. Д. Саржат-оолга, Л. В. Даваакайга база доостурган башкывыс А. К. Калдар-оолга өөрүп четтиргенисти солун дамчыштыр

илеридип олур мен. Школаны доозуп тура, клазывыс мурнундан башкыларывыска болгаш келир үениң салгалдарына утундурбас белек арттырар сорулга-биле кончут чараш аллеяны кылганы-высты сактып олур мен.

Ам бо хүннерде ийи дугаар бажынывыс болган школавысты дооскаш, амыдыралдың делгем оруунче шымнып киргенивистен бээр 8 чыл ажып тур бис. Ынчангаш школавыстың юбилейлиг чылында аңгы-аңгы черлерде ажылдап-чурттал чоруур чаңгыс-класчыларывыска болгаш чаңгыс чер-чурттугларывыска бүгү-ле экинни күзедивис.

Артыш ТЮЛЮШ.

БАШТАЙГЫ
ТҮҢНЭЛДЕР

Октябрь 21-де Тыва Республикада Күрүнениң Федералдыг статистика албанының девискээр органынга 2006 чылда чорудуп турган Бүгү-россияның көдээ ажил-агый чизезиниң баштайгы түңнелдериниң дугайында чугаалашкан.

РФ-тиң чүгле 9 регионунга көдээ ажил-агый чизези ийи ээлчегге эрткен. Бистиң республика ооң иштинче кирип турар. Ону июль 1-ден 25-ке чедир, октябрь 15-тен ноябрь 8-ке чедир ийи ээлчегге эрттирген. Көдээ ажил-агый барааннары бүдүрүп турар чурттакчы чоннуң 99,8 хуузу боттарын аш-чем-биле хандырып турар болза, 13,6 хуузу акша-төгөрник ажилдап алырының немелде дөзү, чүгле 0,4 хуузу амыдыраарының кол дөзү деп, чизе тодараткан.

Бо чизени чуртта бир дугаар чорудуп турар болгаш, чизениң сан-чугагаларының удуртукчуларының отчеттарында улуг эвес карыштактар бары көстүп турар. Отчеттарда көдээ ажил-агый шөлдериниң 10, ооң иштинде картофель тараан шөлдериниң хемчээли 30 катап хөй, мал бажының саны эвээш, чижээ, чизелекчилериниң санааны-биле 118 муң болза, отчеттарда 115 муң. Ооң-биле ажилдаарының методиказын өөрөдип турар. Черни канчаар ажылап турарының дугайында бир дугаар медээни бо чизеден ап турар. Көдээ ажил-агый культураларын тарырынга ниити чериниң 2 хуузу ажылаттынып турар, 93 хуузу одар-белчири, сизген кезер шөлдер, 5 хуу хире чер ажыклаттынмайн турар.

Мал бажының санының деңзигүүрү көдээ ажил-агый организацияларында колдуунда шээр мал 36 хуу, чурттакчы чоннуң хуу ажил-агыйында хаваң — 89, бода мал — 85 хуу болуп турар. Арат ажил-агыйларында малдың ниити санының чүгле 1 хуузу бар. Чурттакчы чоннуң 47 муң хуу ажил-агыйларының чүгле 27 хуузу бода мал тудуп турар.

2002 чылда чурттакчы чоннуң чизезин чорутканының түңнелинде, чурттуң демографтыг байдалын экижидер хемчеглер хүлээп алдынган. Ол дээрже иениң капиталы, божудулга сертификады дээш янзы-бүрү программалар. Бо чизениң төнчү түңнелдери үнүп кээр-ге база чурт иштинге кандыг ажилды канчаар чорудуп болурунун төлевилел-программалары үнери магат чок. Ынчангаш чизениң түңнелдерин сонуургал турарлар статистика албанының сайтыне киргеш, сонуургап болур.

Тыва Республикада Күрүнениң Федералдыг статистика албанының девискээр органының электроннуг адреси: Stat@tuv.ru; сайт: www.tuvastat.ru

Айлаң ДАРЖАА.

ТААНДА, ДАЙЫН-ЧАА ШӨЛҮ ЭВЕС...

Өске улус та кандыг чүве, мен бодум хуумда республиканың массалыг информация чепсектеринин арыннарынга Тыва Республиканың Иштики черектер ямызының неделя санында парладып турар дыңнадыларын дүвүрел-биле номчуур мен. Оларның биле таңыжарга, дайын болуп турар черден медээлер-биле дөмей: неделя дургузунда **ынча кижжи өлүрткен, ол хире бажыңны оорлаан, каш кижини үптээни дээн чижектиг. Бир эвес аңаа Онза байдалдар эргелелиниң республика девискээринге болган ниити өрттөрнүң, ооң чедирген когаралының түңүн немелтер болза, саннар оон-даа коргунчуг апаар.**

Барымдаа кылдыр ТР-ниң талазы-биле ИХЯ-ның дежурный кезээниң: «2007 чылдың ноябрь 5-тен 11-ге чедир республикага 76 кем-херек үүлгедишкени бүрүткөттинген. Оларның 48-ин «изини-биле» истеп илереткен. Ол үеде 5 өлүрүшкүн, кижиниң кадыкшылынга сагышты-биле аар кемдээшкин чедирген 11 чорук, ооң бирээзи өлүм-биле доозулган, 5 үптээшкин, 23 оор чорук, 3 амы-тыннандан чарылган 5 орук-транспорт халавы, 1 күштээшкин болган, наркотиктер-биле холбашкан 19 кижжи туттурган» деп сөөлгү бир оперативтиг медээзин кирип болур. Бо «кара» медээлериниң орнунга өөрүнчүг өске дыңнадылгар чырыкче үнүп турган болза, жи-ле ийик Ынчалза-даа харалаан, амгы бистиң байдалымыс ындыг.

Ол-ла медээлер аразындан элээн тода — «Ноябрь 6-да Туран хоорайның Полевая кудумчунда бажыңның бир квартиразындан хөрээмче бижектедип өлүрткен эр кижиниң өлүг мөчүзү тывылган...», «Ноябрь 11-де Эрзин суурнун Пушкин кудумчунда туберкулез аарыг улус эмнелгезиниң чоогундан чүрээмче бижектедип өлүрткен аныяк эр кижиниң сөөгү тывылган...» дээн чижектиг кем-херек үүлгедишкенинерин база номчуур бис.

Чогум кем-херек үүлгедишкенинерин улуг-биче назылыг аңгы-аңгы кижжи-зидилгениң болгаш

лерниң янзы-бүрү чылда-гааннар-биле кылып турары шагда-ла шинчилеттинген. Оларның хөй кезин ара-галаар-дарылаар, ажил-чок болгаш яды-түрөңги амыдыралдыг улус Ынчал-

за-даа бо улустун аразында амыдыралы чогумчалыг, эки ажил-агыйлыг болгаш шыырак эртем-билиглиг кижилер база таварышкылаар. Адазы огулга азы огулу адазынга, ашаа када-йыңга, бир болза кадайы ашаанга хол дээп эттээр таварылгалар мырыңай эндерик. Өлүм-чидимге чедирип турган ындыг чөрүлдээлер база хөй, оларны солун-сеткүүлдерде доктаамал чырыдып турар болгай. Кем-херек үүлгедишкенинериниң анализтерин көрүп олурарга, хөй кезин ооң киржикчилери эзирик байдалга турда, болуп турар.

Республикада криминалдыг байдал кончуг нарын деп чүве чүгө биске билдинчүг эвес, а кожа-хелбээ девискээрлерде дыргын тараан. Бо талазы-биле бүгү Россияның мурнунда бис.

Кем-херек үүлгедишкенинериниң алыс дөзү ханы — чон ортузунда ажил-агый чок чоруктуң неперээни, амыдыралдыг чединмези болгаш, чыжыргаш канчаар, кижизидилгениң болгаш

медерелдин кошкаа деп бодаар мен. Кысказы-биле чугаалаарга, багай социал байдал, сула салдынган кижизидилге ажылы болгаш оларның чедирген уржуктары-дыр ийин. Шынап-даа

болза, таптыг ажилдыг, а ынчп кээрже достуг үе чок, өи-бүлелиг болгаш ажы-төл-дүг кижиниң амыдыралга хамаарылгазы бир аңгы болгай.

Иштики черектериниң амгы сайыды Виктор Леснякты, Челябинскиниң коргунчуг криминалдыг бөлүктөрүн мурнунда «сириледи», узуткап турган кижини, Тывага үстүнден анаала томуйлай бербээ деп даап бодаар мен. Боттарының аразында чер-чурт, таныш-көрүш тыртыжар, аймак-угун сураар чаңчылдыг тыва чоннуң аразынга өскээрткен кымга-даа хамаарышпас кижини федералдыг ямы тускай салып турары база чажыт эвес. Чогум амгы сайыт-генералдын ажылында эки түңнелдер көскү апарганы ниити дүвүрелди бичи-даа бол, оожургадып турар. Чижээ, бо чылдың ноябрь 1-ге чедир республика девискээринге сагышты-биле кылган 161 өлүрүшкүн чорук болган азы ол хире кижжи өске улустун «дузазы-биле» амы-тыннандан эрте чарылган. Оларның 22-зин хөй ниити черлеринге кылган! Истелге органнары ол өлүрүшкүн чоруктарының 144-үн истеп илереткеш, суд органнарыне дамчыткан. Өлүрүшкүннерден аңгыда, кижиге удур өске-даа аар кем-херек үүлгедишкенинериниң саны мурнунда чылдарга бодаарга, бичелеп-даа болза, эвээжеп турары бо «фронтуда» ажилдыг шору дээштиг болуп турарын көргүзүп турар.

Бистиң онза байдалдар базым санында таваржып

турар кээргенчиг амыдыралымыста чыл дургузунда он-он кижилер хенертен болу берген аас-кежик чок тава-рылгалардан, янзы-бүрү кемдээшкиннерден болгаш хораннаашкыннардан чок болуп турар. Оларның хайы-биле чүс-чүс уруг-дарыг өскүс-чаавыс артып, яды-түрөңги амыдыралдыг ажыын көрүп чорур. Байдал ындыг турбуже, аңаа немей сагышты-биле кылып турар өлүрүшкүн чоруктарының тыва улус аразында ам-даа хөй болуп артып турары хомуданчыг. Бо чылдың эрткен он айының иштинде эң хөй — 46 өлүрүшкүн Кызылга, 29 — Барыын-Хемчикке, 12 — Чөөн-Хемчикке, 10-10 — Каа-Хем биле Улуг-Хем кожууннарга болган.

Ол-ла үеде кижиниң кадыкшылынга сагышты-биле аар кемдээшкин чедирген чоруктардан республиканың 81 хамаатызы амы-тыннандан чарылган азы он ай иштинде Тывага ниитизи-биле 242 кижжи өске кижжи холундан өлген! Бистиң мышкаш биче республикага ол канчаар-даа аажок улуг чидириг деп бода-биле чөпшээрениңер. Чечняда безин сөөлгү чылдарда ынча кижжи өлбейн турар, бо субъектиде байдал ам тайбыччан!

Кижжи тыны үскен улуска азы дорту-биле чугаалаар-

база эрткен чылга чедир нарын турган.

Эрткен чылын Би-Хем кожуумга кады төрээни ийи бичи угбашкылар: Артем биле Даяна Байкаралар-биле болган халалты республиканың чону сактыр. Ынчан араатанга дөмей Алексей Д дээрзи суурга ойнап турган чаш уруглары ырадыр көгүдүп аппарат-беш харлыг Даянаны күштээш, ооң соонда кем чок чаш чүвөлери өлүргеш, мөчүлери сугже кирип октапканы сөөлүндө илерээн. Суд ооң хосталгазын казып, кеземче херээ-биле көргөн дээди шийткел — 25 чылды берзе-даа, чон оон-даа шыңгы яланы манап турган. Бо дээрже, барык чаа чижек-тир, а ындыг деңнелдиг коргунчуг болушкуннар бөгүнгү криминалдыг Тывада шуут эндерик!

Каш хонук бурунгаар республиканың ИХЯ-зының сөөлгү медээлерин номчудум. Оон база республика девискээринге эрткен неделя дургузунда 3 өлүрүшкүн, кижиниң кадыкшылынга сагышты-биле аар кемдээшкин чедирген 8 чорук, 3 күштээшкин, 8 үптээшкин, 18 оор чорук болганын харадал-биле билип алдым. Мындыг аар кем-херек үүлгедишкенинери неделя санында болуп турар деп бодаарга, шуут муңгаранчыг. Медицина эртем-

га, дерзин өлүрүшкүлөргө хамаарыштыр, кеземче херээни күштелдирерин ниитилел шагда-ла негеп турар. Эрткен чүс чылдың 1990 чылдарның эгезинде Россия Европа чурттарының базышкыны-биле өлүрүшкүн шийткелди күш чок болдурган. Мен бодаарымга, бистиң мышкаш аар кем-херек үүлгедишкенинери «калчаараан» чуртка ол арай шын эвес хүлээп алдынган шийткел деп бодаар мен. Ынчалза-даа сайзыраңгай чурттарының ыйыдышкыны ол хире күштүг болган деп чүвени база-ла билип турар мен. Дээди адып өлүрүшкүн шийткелди 25 чылга солааны өлүрүшкүн чоруктарының чуртка көвүдээринге чедирген. Бистиң республикага хамаарыштыр алыр болза, байдал

нериниң доктору, профессор Людмила Эрдыние-ваның санап турар-биле алырга, сөөлгү үеде республикада чыл санында өлүп турар кижжи бүрүзүмүн бирээзи-ле өлүрүшкүнге таваржып турар. Мен эмчинин бо сөстөрүңе, чүге-ле ийик, бүзүрээр мен. Хөй-даа санныг эвес, өске нацияларга бодаарга, биче-буурай чон-дур бис. Ооң кадында, Тываның девискээри, таанда, дайын-чаа шөлү эвес. Бот-боттарымыска чүгө ындыг кам чок бис, тыва чонум? Өгбелеривистиң салгалдар дамчыштыр биске арттырып кааны дузааргак болгаш кээргээчел сеткиливисти кайда «аттып каап» алганымыс ол?

Юрий ДАРБАА.

Бо чүгөгө ТР-ниң ИХЯ-ның парлаалга албанының материалдарын болгаш фото-чуруктарын ажыгаан.

Кызыл кожуунуң улуг сумуларының бирээзи – Баян-Кол эрткен неделядан эгелээш, Будда бурганның камгалалының адаанда апарган деп чугаалап болур. Ноябрь 24-те ооң төп черинге сарыг шажынның ыдыктыг демдектериниң бирээзи болур субурган аждышыкыны болган. Сумунуң чону ону Улуг Башкы, Чырыкылыг 14-кү Далай-Ламаның чырык өртемчейге ам-даа чаларап, узун назы назылаарына тураскаадып тургускан. Бо буянның үүле-хөрекке тураскааткан байырлыг хемчеглер ол хүн сумуга болуп эрткен.

Оларның эң улуу болгаш чугула кезээ – баян-колчуларга буян-кежикти, амыр-чыргал тайбыңны болгаш эки салым-чолду күзээн улуг номналды Тываның Камбылама эргелелинде Буян башкыга удурткан дөрт лама Культура бажыңына номчаан. Башкыларның бо номналынга олуруп, боттарына бурганның эң-не эки күзээшкенин чалап алыр сорулга-биле чыылган улуг-биче улус залды долдур чыылган. Аңаа-ла субурган тудуп тургузарына улуг үлүг-хуузун кириген сумунуң хөй санның чоңуна, чаңгыс чер-чурттууларына

БАЯН-КОЛЧУЛАР субурганныг апарган

өөрүп четтиришкениң бижиктерин, хадактарны болгаш шажын номнарын бо улуг буянның ажды-дың организакчылары тывыскан.

Субурганны сумунуң чону демнежи тургаш туткан. Аңаа ийи чүс чыгыгы кижжи азы сумуда барык өг-бүле бүрүзү киришкен: 20-ден 20 муң рубльге чедир ачы-буянын көргүскен улус бар. Оларның аразында тудуг материалдары, малмаган-биле дузалашкан улус база эвээш эвес. Чижээ, «Баян-Кол» МУБ-тун (директору Х.Б. Байкара) берген таразын субурганның иштинге уруп, хөй санның тариналар, бурганнар-биле ыдыктаан. Дуза көргүскен улустуң даңзын сумунуң төвүнде хөйгө көскү кылдыр аскан. Оларның аразындан Кызылдың чурттакчылары: республиканың удурткучуларының бирээзи чораан Долчамаз Байкараның уйнуу, ТР талазы-биле Ипотека агентилелиниң директору Аяс Леонидович Лопсан 25 муң рубльди болгаш бүрүн тыва хепти, Надежда Чалдыг-ооловна Суманчик 15 муң рубльди, Кызыл хоорайның мэри, сумунуң күдээзи Роберт Дөрмеевич Доржу өг-бүлезиниң өмү-нээзинден ниитизи-биле 20 муң рубльди, ТР-ниң Чазаның социал-экономиктиг хөгжүлдө эргелелиниң начальниги Наталья Аврековна Кадралиева 20 муң рубльдиң дузазын чедиргенни билип алдым.

Чогум бо буянның аждың кол эгелекчизи болгаш боттандырыкчы баян-колчуларның чаңгыс чер-чурттуу Н.А. Кадралиева болур. Ол чаа субурганның бумбазында чалап олурткан Будда бур-

ганны Индияда сарыг шажынның ыдыктыг черлеринге чоруп тургаш, ында өөренип турар Баян-Колдан хуурак Евгений Донгактын сүмези, дузазы-биле садып алгаш, сурагылыг Гюдьмед хүрээзинде улуг тибет башкыларга диргистирип алган турган. Ыдыктыг бурганга өргээни Баян-Кол сумуга бо күзүн тускай тутканы ол деп ам чугаалап болур. Шак ынчалдыр сумунуң чону бурган башкының хайгааралында болу берген.

— Субурган тудуунга тудугчулар Артем Дүрбүлек, Анатолий Тюлюш, Аяс болгаш Ролан Дырытыктар, субурганның бумбазын тударына Дадар-оол Содунам, узбек өнүктүрүш Шерзод Икромов биле Умартек Худойбердиев кызымак, эки аждыдааннар, оларга улуг дузаңы чагырга чери болгаш сумунуң төлээлекчилер хуралының даргазы Александр Серенги база көргүзүп турган – деп,

Сарыг шажын

Баян-Кол сумунуң баштыгы Ренат Дырытык чугаалады. Бо субурганның чамдык каасталгазын, долгандыр чаагайжыдылганын чазын агаар-бойдус чылы бээрге улачылаарын Н.А. Кадралиева чугаалап турду.

Баян-Кол сумуга туттунгаш, ажылгалга кирген бо чаа субурган сарыг шажынның ыдыктыг өөредиглериниң бурунгу Тыва черде улам бодарап турарының херечи Кижи төрелгетениниң мерген өөредиглериниң болгаш эң чырык, үнелиг эртинелериниң бирээзи – буддизмниң бо ыдыктыг демдээнге баян-колчулар бо хүннерден эгелеп, хүн бүрү тейлеп, ону сеткилинден ханы хүндүлөп эгелээр. Ындыг чоңунуң хей-ады-даа, сүлдө демдээ-даа бедик болур.

Юрий ДАРБАА,

Авторнуң тырттырган чуруктары.

ТР-ниң Иштики херектер ямызында

ОРГАНИЗАСТЫГ КЕМ-ХЕРЕК ҮҮЛГЕДИНИГЕ УДУР

Ямының Организастиг кем-херек үлгедии-биле демисежир эргелелиниң аждыкчылары албанның тургустунган хүнүм демдеглеп эрттирген.

1988 чылдың ноябрьда ССРЭ-ниң Иштики херектер ямызының дужаалы-биле 6-гы эргелел тургустунган, ону 1991 чылдың февральда айыылдыг кем-херек, организастиг кем-херек үлгедиишкенини, коррупция болгаш наркотиктер саарылгазы-биле демисежир Кол эргелел кылдыр эде адаан. 2004 чылдан бээр Организастиг кем-херек үлгедиишкенини база терроризм-биле демисежир департамент болуп турар.

Ооң ажды-чорудулгазының кол угланышкынары: ок-боону база наркотиктерни хоойлу езугаар эвес садып-сайгарары, организастиг кем-херек үлгедиишкенини, терроризм, коррупция-биле демиселди чорудары, аар болгаш онза аар кем-херек

үүлгедиишкенини иштеп ажыдары, организастиг бөлүктөрүн үлгедиишкенини болдурбас, баш удур хемчеглерни алыр болуп турар. Тываның Организастиг кем-херек үлгедии-биле демисежир эргелели милицияның полковниги Ильгар Алиев удуртуп турар.

Эргелелдин аждыкчылары ОМОН-нун дайычлары-биле кады бистиң республикага болуп көрбээ—кижи оорлаан кем-херекти иштеп, ажыткан. Кемерово хоорайның техниктиг колледжинге өөренип турган аныяк сургуул уругну ноябрь 5-те машинага күш-биле оорлап олуртуп алгаш, Кызыл хоорайга эжелген. Бурудаттырып турарларның бирээзиниң бажыңына уругну ноябрь 13-ке чедир туткаш, уругну төрелдеринден хөй түңнүг акшаны негээнер. Эргелелдин аждыкчыларының билдилги болгаш дүрөн алган хемчеглериниң ачызында уругтук амы-тынын камгалап алган, кем-херек үлгедикчилерин тудуп алган.

УЧАСТОК ШАГДААЛАРЫНЫҢ ҮЛҮҮ

Участок шагдаалары тургустунганының хүнүм демдеглээн.

1923 чылдың ноябрь 17-де ССРЭ-ниң Иштики херектериниң улусчу комиссариаты участка даамалының (харагалчызының) инструкциязын бадылаан. Ол дээрге, участок шагдаазын тургузарының эге үндезинин салган нормативтиг эрге-хоойлу актызы болур. Амгы үеде Тыва Республикада 150 участок шагдаазы ажылдап турар, оларның ажды-чорудул-

газын Оолак Ондар удуртуп турар.

Участок шагдааларының киржилгези-биле республикага «Чуртталга сектору», Амыдырал, «Корум-чурум» деп операцияларны эрттиргениниң түнелинде бо чылдың эрткен он айларында өг-бүлелерге, амыдыралга үлгеткен кем-херек үлгедиишкени 13 хуу кызырылган. Бо үеним дургузунда хамаатыларның 13 муң билдиришкенин, дынадышкынын, чагаазын, хомудалын сайгарып көргөн.

ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.

Кады аждылаалар

Немелде акша ажылдап алыксаар силер бе? «Эйвон» компаниязының толээзи апаар болзуңарза, ол чайгаар бүде бээр.

Силерни белектер манап турар!
8-923-261-5851

Бодалдар дигин

Көөрү чиик, а баш бурунгаар көрүптери берге.

Бенджамин Франклин.

Күштүң болгаш бүзүрелдин күчүлүг ылап үндезини болур ниитилелди үнелеп, камгалаңар.

Д.Вашингтон.

Кижиниң чуртталгазының эң чугула чүүлү — ооң ары-чаагай ады.

Алех.

Дылы чок боору-ла кандыг чүве ийик, а сөскө белен хары чок болур херээжен кижжи кажан-даа тыппас силер.

В.Шекспир.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак ачавыс, кырган-ачавыс, ТываКУ-нун профессору, филологтук эртемнерин доктору **Доржу Сенгилович КУУЛАРНЫ** сөөлгү орукче үдээринге моральдыг болгаш материалдыг дуза катканы дээш Тыва Республиканың Чазаның, ТываКУ-нун коллективинге, Тыва Республиканың Чогаалчылар эвилелинге, Тыва Республиканың Улуг Хуралына, ТШГИ-ниң аждыкчыларына, А.С. Пушкин аттыг библиотеканың аждыкчыларына, Кызыл хоорайның №15 лицейиниң коллективинге, Д.С. Кууларның өөредип турганы башкыларга болгаш өөренкичлеринге, төрелдеринге, чок кижилеринге болгаш эш-өөрлеринге сеткиливис ханызындан четтиргенивисти илереттивис.

Өмүң ишти, уруглары, төрелдери.

Күш-ажылдың хоочуну, чеди ажы-төлүнүм ачазы болгаш хөй санның уйнуктарының кырган-ачазы, ынак эжиниң чөлениги, 40 ажыг чылдар дургузунда башкылап ажылдап чораан **Эник-оол Хомушкунвич КОНГАРНЫҢ** үр эвес арааш, 2007 чылдың ноябрь 25-те чырык өртемчейден, ынак эжинден, ажы-төлүнден, уйнуктарындан чарлып чорутканын дөргүл-төрелдеринге, эш-өөрүнүм, чок кижилериниң дыңнатканын. Сөөлгү орукче ноябрь 28-тиң хүнүнде Бай-Тайга кожуунуң Шуй суурнуң Нордуп кудумчузуңуң 5 дугаар бажыңындан үдээр.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республикамың Чазан.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторниң оралакчысы — 2-19-87, тел.факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, кедээ ажал-агый, улуттук килдистер — 2-17-09, 2-40-77. e-mail: shyn@tyva.ru

Солун келбей баргалда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделде үш катал үер. Хемчээли парлал 3 ама.

Тираж 8716. Чагыт 145.

АГАР САНЬЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк «ТываКредит», Кызыл ИИН—1701008468; корр. сч. 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникативтар херектериниң талазы-биле ведомстваның Орталык Сибирьде регионнар аразында девискээр эргелели «ШЫН» солукчу 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээ.

Херчелелдик дугаары — ПИ № 16-0610. Индекс 11830, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүмнүң бүдүрүлгезинге парлал (Кызыл, Шетинин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарының авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүшпөй барып болур. Аялтылган саклары болгаш еске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.